

3642

ASACHI GYÖRGY

MINT

ROMÁN IRODALMÁR ÉS TANFÉRFIU.

IRTA

ONISIORU GÁBOR.

. . . Tanto magis laudandi probandique sunt,
quos a scribendi recitandique studio,
haec auditorum vel desidia, vel super-
bia non retardat.

Plinius Epist. XIII.

KOLOSVÁRTT,

NYOMATOTT A „FRANKLIN“ NYOMDÁBAN.

1882.

20665

BEVEZETÉS.

... Tanto magis laudandi probandique
sunt, quos a scribendi recitandique
studio haec auditorum vel desidia vel
superbia non retardat.

Plinius Epist. XIII.

Egy népről, legyen az máskülönben bármennyire is megáldva a természettől, csak akkor lehet igazán mondani, hogy valóban öntudatra ébredt mint nemzet, midőn szellemiebb életet is kezd élni, midőn műveli a tudományokat és művészeteket, szóval: midőn nemzeti irodalmat teremt magának.

A nemzeti irodalom ennél fogva egy nemzetnek azon élő és elvitázhatlan bizonyítóka, melyben szellemi élete és életereje nyilvánul; azon drága gyöngy, mely magába rejti az elidegeníthetés, elrabolhatás és elveszhetés elleni bűvös erőt, és mely felett az idő elszáll a nélkül, hogy végkép elpusztíthatná.

Midőn pedig egy nemzet eljutott azon fokra, hogy érezni bírja azon összetartó erőt, mely az őt alkotó homogen elemek között létezik, akkor önmagától kezd reflectálni, eszmélni belső és külső körülményei és eseményei fölött a múltból és jelenből, megvetvén alapját a nemzeti és hazai történelemnek.

Csak ezek után mondhatni azt, hogy bir tudatával annak, hogy él. Csak ezek után szerzi meg a reális jogot az élethez, egy történelmi bizonyos szerephez, a halhatatlanságnak elhervadhatlan babérijához az emberiség nagy könyve, az egyetemes történelem lapjain.

Ez értelemben nyilatkozik Róma nagy szónoka, Cicero is, mondván: 1) „Nem tudni azt, hogy mi történt születésed előtt, annyi mintha

1) Cicero Orator. cap. IV.

folytonosan gyermek volnál; hisz, mi az ember kora, hogy ha tetteinknek emléke nem egyesülne az előbbi századokéval?“

Nem különben egy román történész, a románokhoz intézve szavait, így ír: „Nem lévén nemzeti irodalmad és történelmed, bárki is jogositva érezhetné magát ezt háyni szemedre: eredeted, mindened mid van, ismeretlen; neved, melyet viselsz, nem a tied, sem a föld, melyen lakol; az volt sorsod, hogy mindig úgy légy, a mint vagy; hagyd el eredeted, változtasd meg nevedet, vagy fogadd el azt, melyet én adok; vagy ha nem, szedd fel sátorfádat és takarodjál a földről, melyen élsz, mivel ez nem a tied, és ne munkálkodjál hasztalan, hisz nem lehetsz jobb, mint a minó vagy!“¹⁾

Valóban úgy is van; mert nem ismerve a szükségképeni és logikai köteléket multunk és jelenünk között, annyi, mint nem ismerni önmagunkat.

Boldog tehát az oly nemzet, mely szül, nevel és táplál kebelén olyatén férfiakat, kik még akkor is, midőn testök ismeretes, vagy ismeretlen hantok alatt porladoz, élő nyelvvel hirdetik nemzetök nagyságát; de sőt még akkor is, midőn nemzetök béfejezi tényleges szerepét a világ szinpadán, megőrökitik azt halhatatlan műveikben.

Igy régi Göröghont a dicsőség nimbusával koszoruzzuk; nem, mert fényes dicsőséget tudott kivívni magának a harcok mezein, hanem főkép azért, mert megteremtette és művelte a tudományokat és művészeteket, azokat nekünk hagyományozván és az egész emberiségnek.

És az akkor ismeretes majdnem egész világ hódítói előtt, a rómaiak előtt, tiszteletteljesen hajlunk meg és hódolunk; nem, mert a világot meghódították, hanem, mert híres férfiakat szültek a törvényhozás, a szónoklat, a költészet stb. terén; szóval: mind meg annyi példányképet a szellemi élet terén. Az ők befolyások reánk, társadalmi és műveltségi menetünkre s állapotjainkra mai napig fölötte érezhető, és az fog maradni a későbbi idők és nemzedékekre is.

1) Arcnu Florianu Istori'a Tierai romanesci, a bevezetésben.

I.

Rövid áttekintés a román irodalom és nyelv újjászűletési korszaka felett.

Igy állván a dolog, ha egy futó pillantást vetünk a román irodalomra, önkénytelenül merül föl a kérdés: vajjon a románok szülteke és nevelteke nemzetök kebeléből oly férfiakat, kik szellemi műveik által oda törekedtek, hogy nemzetöket a kultur népek fokára emeljék?

Hogy ezen kérdést megfejthessük, nem reflektálunk itt egyébre, csak is a román nép életének, a román irodalomnak egyetlen pontjára, de a legtermékenyebb és legfényesebb pontok egyikére: a román nyelv és irodalom újjászűletési korszakára. Összeesik az jelen dolgozatunk alanyának, Asachi Györgynek születési idejével.

Ezen korszak a román szellem és öntudat ébredési korszakának is nevezhető. Kezdetét tehetjük az első román nyelvtan megjelenési évére 1780-ra.¹⁾ Innen keltez a románnyelv tudományos művelése s úgyszólván megifjulasi és kizöldülési tavasza.

Igaz ugyan, hogy létezett ezen nyelv azelőtt is már századokkal, még pedig valamint a nép száján, úgy egy kezdetleges irodalomban is, mintegy a XV—XVI-ik században kezdődvén nemcsak templomi könyvek, hanem több kronika, oklevél, törvény stb. írása s utóbb nyomtatása is román nyelven. Ámde a mondott századokban s utánuk még kettőben a nyelv tudományos műveléséről kevés szó lehet.

1) Dr. Szilasi Gergely. *Renascerea limbii rom. in vorbire si scriere.* (A román nyelv újjászűletése beszéd- és írásban) után. *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae, composita ab Sam. Klein de Szad. ord. s. Basili M. in collegio graeci ritus cath. Vindobonensi ad s. Barbaram ephemerio, locupletata vero et in hunc ordinem redacta a Georgio G. Sincal ejusdem ordinis A. A. L. L. Phil. et SS. Th. D., Vindobonae typis Jos. nob. de Kurzböck MDCCXXX.*

Clainu Sam. Sincai-val voltak az elsők, kik a román nyelvet grammatikai szabályok keretébe fogták és megmutatták az igazi útát, melyen ezen nyelvnek haladnia kell ok- és észszerű fejlődésében. Addig majdnem kizárólag a nép által conserváltatott ¹⁾ és úgy szólván az eshetőségek szeszélyétől függött, elvesztvén eredeti mezét és sok szót és alakot, felvévén a cyril betüket, s írásmódot és egy csomó idegen elemet szókincsébe, kevésbbé nyelvtani és szokotési alakokat.

Az első nyelvtan egyszer világgá bocsáttatván; egyszer meglévén törve az út, már nem vala oly nehéz feladat, nyelvtanukat és illetőleg nyelvtani értekezéseiket kiadni Vacarescu, Molnár, Tempea, Jorgovicu, Kőrösi, Deleanu, Rosa, Boiadgi és Markinak, később Alexi²⁾, Eliade és másoknak.

Clainu és Sincai testesítették meg először azon már a XVI—XVII-ik században egy Luca Stroe-Lupu és mások által megpendített eszmét, hogy a cyril betük elrejtik a román nyelv latin típusát, eredetét, és mint a nyelv geniusával össze nem egyeztethető alkalmatlan betűjegyek, sokban akadályozzák annak művelését és megnehezítik a nyelvtani szabályokat. „Ha pedig ezen betük továbbra is makacsul fenntartatnának,“ mondja Sincai, „akkor bizony még Apollo segítségével sem lesz képes valaki román nyelvtant írni, mert a hány szó van, annyi betűre volna szükség. Mily könnyen menekedhetni ezen in-

1) „A világ évkönyveiben páratlan példa, mondja Hasdeu P. B. Istori'a. critica a Romaniloru I. köt. 307 l., hogy a három, négy vagy öt tartományban szétszort románok, névről is alig ismervén magukat, mégis egy tájszólás nélküli nyelvet beszéljenek.“

2) 1826-ban Bécsben, latinul írva; mint a Clainu, Sincai és másokéi, kétség kívül azon szándékkal, hogy ismeretessé tegye a nyelvünket a tudományos világ előtt. M. A. Bruce Whyte angol író francia művében: Histoire des langues Romanes et de leur littérature depuis leur origine jusqu' au XIV. siècle. Paris 1841, tanulmányozván a román nyelvet Alexi grammatikájából, meggyőződött, hogy a román nyelv képezi kulcsát az új-latin nyelvek eredetének és természetének kikutatására nézve. „Nous voulons parler de daco-roman ou valaque (tel qu'il est parlé par le peuple et tel qu'il se montre dans la grammaire d'Alexi) que, sans la moindre exagération, nous pourrions appeler la clé du probleme, dont nous avons entrepris la solution.“ „Non seulement nous renvoyons en toute confiance au daco-roman, comme á la preuve la plus naturelle et la plus directe de notre hypothese, mais encore nous le choisissons comme devant nous guider infailliblement vers l'origine et les principes essentiels de toute la famille romane.“ I. köt. 205, 215. l.

convenienstől, visszafogadván megint a latin betűket¹⁾). „És miért ne használnók mi is a latin betűket“ — mondja Clainu, — „mikor minden művelt és tanult nemzet — ámbár idegenek a latin fajhoz — használja azokat?“²⁾

Eme kort illeti meg tehát a dicsőség, hogy legelőször vetette el a magot és elhatározó lépéseket tett a nyelvnek a szláv hieroglypháktól való megszabadítása — melyek eltakarák ősi szép arczonárait — és az ősi latin betűk visszahelyezése érdekében. Ezekkel pedig egy idejüleg a mondott kor román irodalmárai behatoltak a nyelv szellemébe, oly elveket állapítván meg annak későbbi kifejlődésére nézve, melyek lényegben megmaradtak a mai napig.

A szóban forgó korszakban nem kevesebb, de sőt talán nagyobb hatással voltak a három hajnal-csillagnak a román irodalom láthatárán: Clainu,³⁾ Sincai⁴⁾ és Maioru P.-nek⁵⁾ történelmi munkái.

A románok történelme az ők korukig aligha vala egyéb egy kötet tiszta papirosnál. A megelőző három évszázban román kronikás több tízével számlálható ugyan, de műveik a fanáriota uralom alatt még a románokra nézve is majdnem teljesen ismeretlenek, mondhatni földben rejlő kincs maradtak.

A nagy világ előtt a „román“ név rejtély vala. A világ csaknem emlékét se tartotta fön és birta annak, hogy az al-Duna és Kárpátok tájaira egykoron római gyarmatok telepítették s hogy létez ott egy nép, mely annyi századokon át daczolt a barbar népek invasióival

1) „Si hi characteres (cyrilliani) diutius et mordicitus retinendi sunt, Me Hercle, si Apollo concurrat, grammaticam Valachicam nemo scribet, debetret quippe ferme tot regulas figere, quot voces reperiuntur. Quod, si Latinas reduxerimus literas, quam facile evitatu est! Papiu Ilarianu-nál Viéti'a lui Sincai 50. lap.

2) Clainu. A szebeni „Acatistiar“ előszavában, lásd „Archivu“ Cipariu-tól 761. lap.

3) „Origines Daco-Romanorum“ czimü művével. Engel: Literatur der Walachei u. Moldau, Geschichte-jében, Sulzer után „Origines Daco-Romanae“-nak nevezi.

4) Cronic'a tuturu Romaniloru (Az egész román nép chronikája) Jasi 1853.

5) Istori'a pentru inceputulu Romaniloru in Daci'a (A Románok Dáciában való lételeknek története), Buda 1812.

s ezer még ezer nehéz viszontagsággal; vagy mint Asachi mondja: „mely vezetve egykor egy hős vezére által, harczott vallása- és szabadságáért, és mely a kereszténység védbástyája gyanánt szolgált.“¹⁾ Most pedig e nép a szellemi visszamenés és bukás oly fokáig zsibbadt volt el, hogy alig látszott nála még csak nyoma is az elmúlt idők dicsősége emlékének, alig maradt a gyarmatosítás idejében magával hozott műveltségének nyoma.

Azért kiált fel nemzeti buzgalmában Clainu: „Rút dolog valóban, hogy a román ne tudja nemzetének történetét.“²⁾ Azért ő Sincai Gy.-gyel és Maioru P.-rel úgy szólva egy triumvirátust köt a románok történelmének megírására.

Fellépések történik az egész emberiség fejlődésére és előhaladására nézve nevezetes korszakában a történelemnek, midőn a nyugat-európai nagy események és mozgalmak a múlt század végén egy új aerát nyitnak, mely zászlójára tüzi az ember és a nép jogai elismerését. Hozzá járult az is, hogy felléptekkor az 1784-diki Horialázadás mondhatni nem kis mértékben vonta volt a román népre a művelt világ figyelmét, ösztönözvén némely hírneves írók a románok multjáról értekezni és különböző-érdekekből irataik által kétségbevonni utolsó örökségüket, a mi számukra még megmaradt volt, „latin eredetüket, valamint jogukat is a földhöz,“ melyen laknak.³⁾

A dolgok ily állása közepett a gyakran említett három providenciális férfi. dologhoz fog. gyűjtvén a nemzetök történelmére vo-

1) Asachi: „István moldv. fejedelem utolsó szavában Bogdán fiához“; lásd: „Foa pentru minte, anima si literat.“ 275. l., ugyanezt Pumnulu Leptur. 141 l.

2) Brevis notitia historiae Valachor., „Archivu-“ban 278. lap. Acte si fragm. 139 l. Cipariunál.

3) Engel Ch J. azután Sultzer voltak Rösler elméletének szerzői, hogy trajáni Dáciát Aurelianus alatt a római legiók és gyarmatosok elhagyták s ezek utódai csak Krumus bolgár fejedelem alatt foglalták vissza. Főntartói voltak később: Rösler, Dümmler, Teutsch, Lorenz, Hunfalvi. Schaffarik azonban azt tartja, hogy a Dáciában maradt gyarmatosok a barbaroktól visszavonultak a havasok közé, honnét azután a vész multával ismét lejöttek és újból megnépesítették az országot. Ezen elméletet, mint természetesebbet, fenntartották az újabb szlávisták közül: Kopitar, Miklosich; a németek közül: Koff, Wietersheim, Mommsen, Tomaschek, Kanitz, Jung és sok más. Csak ezen az úton magyarázható meg Radu-Negrul és Dragosiu vajdának oly számos népséggel való kiköltözése Fogaras vidékéről Havasalföldre, illetőleg Máramarosból Moldovába.

natkozó adatokat hangya szorgalommal, éjjel-nappal, s azokkal kezőkben a világ színe előtt megoldják a rejtélyt, megfejtik az egyszerű hármasszabályt, megkapván az ismeretlen számot, hogy t. i. mik voltak és mik jelenben a románok.

Ekként ők egy új életre adnak hatalmas impulsust; nemzeti öntudatra ébresztenek egy egész népet, mely mindenkorra megzsibbadtnak, s már-már elenyészőnek és kihálónak tetszett.

De míg az eszme győzelemre jutott, míg felmelegedett minden szív és megvilágosodott a nap új sugáraitól minden lelki szem, addig hány láb nem vérzett a járatlan út göröngyeitől, hány homlok nem lábbadt véres verejtékben, és hányszori halál-borzangás nem fogta el sokaknak szívét azok közül, kik munkálkodtak ezen irányban!

Bérczes Erdélyhonnak vala fenntartva — talán az égalji befolyás, a természet szépsége és ennek behatása folytán is — a kezdeményezés, a szellemi magnak a műveletlen, parlag és dermedt talajba való bevezetésének előjoga. Ezen földön nemzeti újjászületési eszmékben és elvekben nagy bőséget találunk e korszakban úgy a románoknál, mint a magyaroknál is.¹⁾

Innen kerülnek elő azon férfiak, kik összegyűjtik az anyagot s megírják a románok multját és szerkesztik nyelvük könyvét. S ugyan-
csak innen jön napvilágra a románoknál is egy tudományos társaság megalapításának eszméje, mely célra 1795-ben több erdélyi román író „egy felhívást”²⁾ bocsát ki és köröz, érintkezésbe tévén magukat a Kárpátokontuli írókkal is. „Román nemzeti bölcsészeti társaság Erdély nagy fejedelemségében” leendett ennek a czime.

Erdély ekként, mint enlítő, világosság és műveltség forrása lett a románokra nézve, megvetvén alapkövét a nyelv tudományos művelésének, aztán a nemzeti történelem, a társulási

1) Még 1791-ben az erdélyi magyarok tudvalevőleg előljárnak egy tudományos társaság alakításának eszméjével; de nem nyervén az akkori legfelsőbb helyektől helybenhagyást, egyelőre megalakult egy magyar könyvkidó társaság, mely 1792-ben megkezdte működését N.-Szebenben; 1794-ben pedig létre jön M.-Vásárhelyt Bánffy György gróf elnöklete alatt egy magyar nyelv művelő társaság, mely különösen Aranka Gy., akkori kir. tábla-elnök, buzgalma következtében 1796-ban meg is kezdi kiadványait. Lásd: Kóvári L. Erdély tört. VI. k. 170. l.

2) Lásd: Papiu Ilarianu „Vieti'a lui Sincai” 83 - 86 l.

eszmék nagy épületének; szóval: Erdély a jelen román irodalom bölcsője lett.

De nem csak ennyi: ezen eszméknek terjesztője is lett. Minden románakta részen, küldvén újjászülő apostolokat, mint Lazaru Györgyöt, Havasalföld, mint Pumnulu Aront, Bukovina regenerátorait és több másokat.

A dolog egyébként nagyon természetes. Hisz Erdély volt az első, mely nevezetesebb román iskolákat állított fel a múlt század közepén. Balázsfalván már 1757-ben, az előbbi alsóbszerű iskolák után, megnyílik egy gymnasium; azután 1772-ben egy lyceum, melynek bár tanelve a latin volt, de a kezdet többé-kevésbé románul történt, és — a mi fő dolog — a szellem benne román volt.

Elhallgatjuk azt, hogy már a román egyháznak 1700-ban történt uniója mindjárt kezdetben megkönnyíté némely román ifju kiképezését, kik Romába, Egerbe, Nagy-Szombatba s más európai városokba s felsőbb iskolákra küldelve, megbarátkoztak az akkor uralkodó eszmékkel, s visszatértök után megtestesítették s alkalmazták azokat a gyakorlati életben a románok között. Majd 1762-ben a végvidéki román ezredekben, és II-ik József alatt valamennyi ausztriai románok között több százra menő népiskolák, azonfelül pedig a jelentékenyebb községekben, mint Naszódon, Orláton, Karánsebesen stb.¹⁾ felsőbb elemi tanintézetek állítottak föl.

Ezeken kívül épen II-ik József kora mind érezhetőbbé teszi a románoknál is a „szabadság könnyű légét,” mi alatt a Kárpátokontúli román fejedelemségek még keservesen nyögtek a fanárioták nyomasztó jáрма alatt.

S valóban mit találunk itt e korszakban? Csaknem tökéletes siri csendet s mély éji sötétséget a nemzeti öntudat s a szellemi és tudományos tevékenység terén egyaránt.

Itt a görögség salakjából kikerült fanárioták úgy szolván orgiákat ülnek egy nagy sírhalomnál, mely már-már elnyelendő vala a

1) II. József halála után a reactió beálltával Erdélyben napról-napra csökkent a román elemi iskolák száma, míg végre majdnem csak a határvidéki ezredekben maradtak meg ilyenek; névleg a naszódvidékieket 1830—40 között Marianu vicarius észszerűbben szervezte, úgy hogy a hivatolt évekre nézve nem alaptalanul kiált föl Papiu Ilarianu (Istor. Roman. din Dac. super. II. k. 215. l.): „Egész Erdélyben nem volt annyi iskola, mint Marianu vicarius alatt Naszód vidékén!” Ez iskolák mai nap is virágzó állapotban vannak, s koronájukat képezi 1862 óta egy jó karban álló főgymnasium.

moldovai s havasalföldi román nemzetet. Nemzeti, szellemi, erkölcsi súlyedés, eltompulás és elaljasodás az, mit nála észlelhetni ama végzetes időben; mintha egy emlék, egy hagyomány sem füzte volna többé multjához, mely pedig viszontagságos napok mellett elég számos fénypontokat is mutathata föl.

Csak vajmi kevesen gondolkoznak még nemzetök s hazájok jóléte és boldogságáról, mint Havasalföldön a Vacarescu-k, élőkön Vacarescu Jánossal. ¹⁾, ki a románoknál a műköltészet első megalapítója; Moldovában pedig mint I. Jakab metropolita, ki 1752-ben Jassyban egyházi zsinatot tart, hol legalább az egyházat megmentendők az idegen görög elem és szellem vészes befolyásától, kimondják, „hogy egy idegen sem juthat a püspöki vagy metropolitai székebe, hanem csak belföldi“ ²⁾; azután mint Stamate metropolita (1792—1803) Gligorasiu logothétájával, kik egész erejükből küzdenek a jassyi s más iskolákban akkoron uralkodott, szivet lelket dermedtő s észtoppító görög rendszer ellen. De ezeknek s még más keveseknek bazafias küzdelmeit sem koszoruzta igen sok és nagy eredmény, mert tevékenységöket elensúlyozták a fanáriófák romboló hatásukkal.

Itt miden „elcsenevészedve és megdermedve volt“, kiált föl a birneves román író Eliade Radulescu János.

Ilyen a román irodalom s társadalom állapotja röviden az ujjászületés és Asachi fellépése korszakában. Ő maga is activ részt veszen ezen ujjászületés létrehozásában a moldvai románoknál; sőt mi több: ő ottan mint a zsenge román irodalom egyik fő megteremtője s különösen mint az iskolák nagy orgánisátora szerepel.

Állapodjunk meg azért e birneves és érdemdús férfiunál; ismer-tessük meg román irodalmári és tanférfiui működését s működésének gyümölcseit; mely célra legelőbb is életrajza rövid vázlatát adni, úgy hisszük, nem lesz fölösleges.

1) Ő első dolgozza és adja ki a román nyelvtant románul 1787-ben, azon meghagyással:

„Vacarescu utódaim!
Örökségül hagyom rátok:
A román nyelv ápolását
És a hazaszeretetét.“

„Urmasiloru mei Vacaresci!
Lasu voue moștenire:
Crescerea limbii romanesci
Si-a patriei iubire.“

(Dulfu P. fordítása szerint)

2) Lásd: Pumnul A. Leptur. rom. IV. köt. 4, 5 l.

II.

Asachi élete.

Asachi György született 1788-ban Hertia mezővárosban, Dorohoiu vidékén Moldova észak-keleti részén, főnemes (bojár) családból.

Ezen család illuztrációja volt György, kinek termékeny, buzgó és fáradhatlan szelleme a tudományoknak Moldovában való meghonosítása s terjesztése, és különösen a moldovai román iskolák felállítása és szervezése körül oly érdemeket szerzett számára, melyek nem fognak feledésbe menni valamig csak egy román létezend. Ez által maga, míg életben volt, állított föl magának emlékoszlopot; még pedig, hogy Horaczczal beszéljünk, „monumentum aere perennius“.

S valóban az 1809—1871 közötti időben, t. i. mióta ő irni kezdett egész haláláig, vagyis a román fejedelemségek felújulási és consolidatiói korszakában, Moldovában Asachi épen úgy, mint Eliade Havasalföldön volt a gyúpont, melyből kiindultak az éltető sugarak, és a sark, mely körül forgott és megerősödött a román nemzeti cultura.

De minthogy a talentum és a tehetségek már az élet első rügyeiben többé kevésbé világos kifejezést nyernek, követni fogjuk eme férfit, a mennyire csak lehet, lépésről-lépésre gyermekségének zsenge éveitől fogva.

Első tanulmányait az atyai házban kezdette, azután Lembergben Halics országban folytatta.

Különös talentuma és hajlama a bölcsészeti tudományok iránt már korán mutatkozott, úgyannyira, hogy magára vonta társai és tanárai figyelmét. Ekként elvégezvén a gymnasiumot, a bölcsészeti pályára lép, jelesen a modern philológiát: a latin, német és lengyel nyelveket választván kedvenctanulmányaiul, míg végre befejezvén 1804-ben az egyetemi tanfolyamot, elnyeré a bölcsészettudori akadémiai rangot.

Ugyancsak a leMBERGI főiskolákon Asachi, hangya szorgalommal párosult ritka éles elmével bírván, egyszersmind a mérnökséget és építészetet is tanulmányozta, s ezekből is oklevelet nyert.

Ezek után visszatér Jassyba, hol az első gyakorlati kísérleteket teszi szaktudományából mint mérnök és építész; azonban nemsokára súlyosan megbetegedvén, az orvosok tanácsára elhagyja hazáját levegő változtatásért. Ily czélból ment Bécsbe, hol azonban tudványa és szomja nem hagyja őt békén és nyugalomban; minélfogva a felsőbb (alkalmazott) m e n n y i s é g t a n és festészeti tanfolyamra adja magát, kevés megszakítással 1809-ig, a mikor Rómába ment, hogy az o l a s z n y e l v e t - é s r é g i s é g t a n t tanulmányozza.

A költészet és költőiség eme hónapban tartzkodván, a Pieridák meghihletik, minek eredményeként több olasz költői dolgozatot ad ki¹⁾.

Első irodalmi kísérleteinek tekintetnek ezek, melyekkel D'Alviro álnév alatt lépett nyilvánosságra s oly méltánylást aratott, hogy a római academia rendkívüli tagjának választja meg.

Ott Rómában az örök városban hatották meg őt is a régi rómaiak dicső emlékei, épen úgy, mint Sincai-t, Maioru-t és másokat, kik ott tanultak. Ez emlékek fellelkesítették s ösztönül szolgáltak neki több szép költemény megírására²⁾, és általában fenkölt hazafiúi és nemzeti érzelmekre, aspiratiókra és tettekre lángolták fel lelkét.

Oly sok évet töltvén a külföldön, elvégre egy vágy fogja el szívét, a honvágy, s így az 1812. év vége felé Moldovába tér vissza³⁾.

Itt Calimachi Skárlátot találja az uralkodói trónon, körülvéve minden felől a fanárioták által, kik valamennyi államhivatalt elfoglaltak volt, kivéve a határmérnököt. Ezt Asachi el is nyerte, minthogy ott a szaktudományon kívül még a román nyelv tudása is megkívántatott a jóságok adományleveleinek megfejtése végett, mire a görög fanárioták nem valának képesek.

1) Közülök egy szonett „Il Campo doglio“ 154 sz. naplójába írva; Popu Gr. V. „Conspectu asupr'a literaturai romane“ után.

2) Mint azon szép költemény Itáliához, mely így végződik: „Unu romanu dacienu vine la strabuni, cá se sarute Tiern'a de p'a loru morminte, si se 'nvetie-a loru vertute“ (Egy dácziai román jön az ősökhöz, hogy megcsokolja sirhantjok porát és megtanulja erényöket.)

3) 1812 év elején Rómában látszik lenni, hol Helena Nagy István anyjának képén dolgozik; lásd: Foi'a pentru m. a. si lit. 1841-ből 264 l.

1813-ban az ő ösztönzésére sikerült Jassyban a görög iskolák mellett egy román tannyelvű mérnöki szakiskolának felállítása, melynél ő tanárrá nevezetett ki. Ezen czélra, a műkifejezések román nyelvre való fordításának nehézsége daczára, ösztönözve érezte magát román nyelven egy számtant, algebrát és mértant írni, melyek későbben ki is nyomattak.

E tanfolyamat 33 bojárfi hallgatóval, köztök az uralkodó fejedelem Calimáchi fiával, 1819-ig tartotta, midőn egy nyilvános vizsgálat és különböző mérnöki s építészeti tervekből álló kiállítás alkalmával közhelyeslést érdemelt ki magának. Az ő fáradhatlan buzgalma által kivivott ezen eredmény általánosan oly eseménynek tekintetett, mely a moldovai románok magasabb műveltségi korszakának kezdetét jelezte.

Asachi 1817-ben saját költségén veti meg alapját és adja szerzetét az első román színháznak Ghica herceg salonjaiban, e czélra diszletfestőt és gépészt a maga erszényéből szerződtetvén. A függöny igen elmésen Apollot a Muzsákkal személyesíté, kik karjokat nyujtják Moldovának, hogy a művészet és tudomány virányos magaslataira föl-emeljék. Ghica, Sturdza és más bojárok fiai adtak elő ezen szinpadon több román és franczia darabot.

1820 nyarán Asachi Erdélybe küldetett ajánló levelekkel a fejedelemtől Bánffy kormányzóhoz, hogy engedélyt nyerjen innét tanférfiakat vinni ki az újonnan szervezett felsőbbszerű román iskolákhoz Jassyba. Az engedély megadatott, s Asachi magával vive több tudományosan képzett férfit, kik meghívásának engedtek, mint Fabianu V., Costea, Mánfi és Dr. Popu Vazul,¹⁾ és kik tanszéköket ugyanazon év novemberében el is foglalták.

Említett iskola rövid időn szép előhaladást kezd mutatni s nagy reményekkel kecsegtet. Azonban Ipsylanti forradalmának kitörése 1821 márcziusában, mely a fanáriota görög forradalmárok rablásai következtében a jászvásári és más lakosság nagy részének kiköltözését okozta, az iskolák megszűnnek és Asachi-t is kényszerítik, hogy családjával együtt Basarábiába meneküljön, hol egy évet töltött. A behozott tanárok közül, úgy látszik, csak Fabianu V. maradt meg, ki Basarábiába

1) Lásd: Foia pentru m. a. si liter. 1840-ből 254 l. „Óresicari trasure dein vietia lui V. Fabianu.,,

menekült; a többiek pedig, a bonyodalmak mikénti fejlődését bé nem láthatván s bé nem várhatván, visszatértek Erdélybe.

1822-ben Sturdza Sándor János nevezetvén ki nemzeti fejedelemnek, Asachi üdviratot intéz hozzá. A fejedelem visszahívá őt és diplomatai agensnek nevezte ki Moldvaország részéről a bécsi császári kir. udvar mellé.

Ekként, mint diplomatai agens Bécsbe utazván, tudomány-vágya és szeretete útközben is kutatott folyton s Galiczia több városában moldvai uralkodók számos okleveleire akadt; ezek között azokra is, melyeket Dositheus metropolita 1687-ben magával vitt volt Lengyelországba, hová Sobieski János király Moldovába való betörései és háborui alkalmával menekült volt. Ezen oklevelek Dositheus halála után különböző magán személyek tulajdonába mentek volt által. Mondott alkalommal sok eredeti oklevelet összegyűjt és megvásárol, közöttük némely olyanokat, melyek Ifiutiu és Trei-ierarchi monostorok három jóságára, Lupu Vazul fejedelem (1634—54) a d o m á n y á r a a román iskolák számára, vonatkoztak, és a melyeket a görög szerzetesek elcsempésztek volt, az említett jóságok jövedelmeit maguk huzván és zsebelvén bé 150 év lefolyása alatt.

Bécsből 1827-ben visszatérvén hazájába, a nemzeti iskolák referensének nevezetett ki a vallás- és közoktatásügyi osztályában a kormánynak, mely hivatalt egy évszáz negyeden át, egész 1851-ig viselt, s már mindjárt 1828-ban az ő fáradozásai nyomán több alantabb s a fővárosban egy főbb iskola nyílik meg, a mely alkalommal egy zengzetes sonettet ír az ébredő román muzsákhoz intézve.

Ezenkívül 1828—9 folyama alatt Asachi activ részt veszen Moldova politikai alkotmánya, az úgynevezett „Regulamentulu organicu“ szerkesztésében, mint ideiglenes jegyzője az illető országos bizottságnak odahatván, hogy visszaállíttassék a felelős kormány, mely alkotmány jelentékeny módon szolgált alapúl és használtatott fel az 1858-dik év augusztus 7-iki párisi conventió létrejötténél, tekintettel Havasalföld és Moldva fejedelemségek egyesülésére.

Ugyanezen időben hivatalos küldetéseken járt a szent-pétervári, bucuresti és constantinápolyi udvaroknál, mely alkalommal a czártól a V l a d i m i r renddel, a szultántól pedig a N i s c h i a n i I f t i h a r renddel diszittetett fel, valamint t ö b b b t u d o m á n y o s t á r s u l a t t a g s á g á v a l tiszteltetett meg.

Nem sokára 1829. július 1-én alapját veti meg a román időszaki sajtónak Moldovában „Albin'a romanésca“ czimű lapjának kiadásával; két év múlva pedig, 1831-ben, állami levéltárnoknak neveztetett ki, mi által alkalom nyújtatik neki egyik kedvencz tanulmánya folytatására, t. i. oly régi oklevelek gyűjtésére, melyek hazája történelmére és közjogára vonatkoztak.

Legkívált az ő buzdítására, a „regulamentulu organieu“ értelmében is, 1833-ban felállittatik a „Mihály-féle académiá“ Sturdza Mihály fejedelem nevére így nevezve, Jassyban. Nem kúionben 1837-ben megindítója és főmozgatója lesz a Jassyban felállítandó s megnyitandó román nemzeti színház eszméjének. Sikerült a lelkes és kitartó férfinak ez is. Ámde a dolgot, a jó kezdetet tovább fejleszteni és biztosítani: ez vala még a föladat. Ennek előmozdítása végett tehát 1839-ben a philharmonicus conservatoriumot állítja fel néhány tisztelői segítségével, mely conservatorium tanítványai rövid időn eredeti és fordított szindarabokat, adtak elő, részint ő, részint Negruzzi C. Millo, Alesandri V. által dolgozottakat és átdolgozottakat; még pedig a közönség általános megelégedésére.

Valóságos győzelem volt ez a buzgó és lelkes Asachira névre. Mert itt nem csak a színészet kezdeményezésének természetes nehézségei valának legyőzendők, hanem még tán nagyobb mértékben az előítélet, miszerint a román nyelv nem alkalmas színi előadásokra. De „labor assiduus omnia vincit.“ Asachi és ép oly buzgalmas munkatársai, daczára a színészek gyarlóságának, kik úgyszólván csak „gyülevész nép,“ csak „enfants perdus-“k voltak és daczára a rendelkezésökre álló eszközök hiányosságának, még is rövid idő múlva bebizonyították a közönségnek, hogy a dolog nem oly nehéz, mint a milyennek látszik, és hogy a románnyelv a színpadon is ép oly szépen hangzik a fülnek, mint testvérei az olasz vagy franczia.

Tisztelet jeléül később Asachi szobrát a bucaresti színház foyérébe állították fel öreg korában, neve ott diszelegvén azon színház emelvényén más művészek, költők és írók nevei mellett, kik a román nemzeti színészet és színház létrejövetelén munkálkodtak.

1840-ben kiadni kezdi az „Icón'a lumei“ (a világ képe), aztán „Spicuitorul“ és „Archiv'a albinei Romaniei“ (1846-ig) czimű szépirodalmi, tudományos és történelmi lapokat; utánok 1842-ben a „Conversatiói lexicon“-t, 1843-ban pedig „Moldova ó és új történelmének

kronologikai képét.“ A forradalmi évek után 1851-ben Laurianu foglalja el az ősz bajnok tanfériu állását, kit 1856-ban nagy-postelnik rangban találunk és ki mint ilyen egy régészet-nyelvészeti szakkbizottságot javasol, arra hivatottat, hogy Huru Drágos vajda cancelláriusa, akkortájt napvilágra jött 1495-béli kéziratának ugyanazonosságát constatálja.¹⁾

Ezentul mint egyike a legbuzgóbb hazafiaknak 1858-ig a fejedelemségek egyesülésén, a moldo-románok egyik ősrégi óhajának létesítésén munkálkodik, az egyesülés után is magas államhivatalokat viselven egész halálaig 1871-ig.

Asachi széles nyelv ismeretekkel birt. Anyanyelvén kívül ismer-
te az ó classikus nyelveket; a modern nyelvek közül pedig a német, lengyel, orosz, olasz, francia, angol, török és új-görögöt.

Nős volt, hozzá méltó nőt birván Ecatherinában, ki az irodalommal is foglalkozott²⁾. Ettől született egyetlen magzatja, leánya Hermione, ki szintén foglalkozott irodalommal is,³⁾ és ki Edgar Quinet tanárhoz ment férjhez. Ily módon Asachi rokonságba jutott e hírneves francia íróval, ki nek ősztönzésére tudvalevőleg 1875-ben a párisi egyetemen a román nyelvnek tanszék állítatott fel, melyen mint első tanár épen Quinet maga volt hivatva működni.

1) Ezen bizottságba kinevezettek: Doniciu, Hurmuzachi C., Asachi Gy., Laurianu Tr. A., Bojinca D., Codrescu T., Seulescu, Dr. Barnutiu S. és Cogalniceanu M.; lásd: „Foi'a p. m. a. si lit.“ 1856-ból 99. l.

2) Lefordította Görögbon történelmét Dr. Goldschmidt után, egy földrajzi szótár hozzátoldásával, nyomtatva férje nyomdájában; lásd „Foi'a p. m. a. si liter.“ 1843-ból 80 l.

3) Lefordította Silvio Pellico „Indetoririle ómeniloru“ (az emberek kötelességei) című ismeretes művét, melylyel az egész nemzet tisztetletét és becsülését érdemelte ki; lásd „Foi'a pentru m. a. si liter.“ 1854-ből 120 l.

III.

Asachi művei.

Asachi egész életében nem mulik el egy pillanat is, a melyben teremtő szelleme különösen az irodalom és közoktatás terén ne nyilvánulna és talentuma által ne használna hazájának s nemzetének.

A román irodalomnak a XIX-ik században elég számos írója van ; hanem a legkiválóbbak egyike, a ki több mint egy fél századon át disziti annak lapjait a tudományok különböző ágaiban, Asachi. Nagyon sokat írt mint költő, történész, tanférfiu, mathematicus és publicista.

Saját könyvnyomdát is alapított „Institutulu Albinei“ czim alatt Jassyban, épen úgy, mint Eliade Bucurestben, hogy így annál könnyebben bocsáthassa sajtó alá és terjeszthesse mind a maga, mind az ifju írói nemzedék eszméit és elveit a románok között.

Hogy fogalmat szerezzünk magunknak kitünő elméjének mélységéről, sok oldalú tudományáról, valamint ritka munkásságáról és termékenységről, munkáinak rövid lajstromát fogjuk a következőkben nyújtani. Tesszük ezt azon okból, is mert egyike vagy másika nem lévén kezügyünkben, lehetetlen valamennyinek részletes és kimerítő elemzésébe bocsátkoznunk. Legyen szabad tehát ide iktatni¹⁾ chronologicus sorrendben és szakszerű elkülönzésben a következőket:

A) A hirlapirodalom terén.

1. Albin'a romanéseca (Román méh). 1829—49.
2. Icón'a lumei (A világ képe) 1840—41.
3. Foi'a literaria (Irodalmi lap) 1840—41.²⁾
4. Buletinu oficiale (Hivatalos közlöny) 1840—58.
5. Spicuitorulul (Szemelő) 1841—42.

1) Popu Gr. V. „Conspectu asupra literat. rom. si scrietoriloru ei,“ Bucuresti 1875, után.

2) Lásd: „Dacia literaria“-ban közölt programját 77 és 216 l.

6. Archiv'a Albinei Romaniei.	1844—46.
7. Gazet'a de Moldavi'a	1850—58.
8. Patri'a.	1858—68.
9. Calendarie (Naptárok, minden évre).	1840—67.

B) A költészet terén:

1. Prologu la teatrulu rom. din Jasi (Előbeszéd a Jassy-i román színházhoz), költemény.	1837 ¹⁾ .
2. Laperius, dráma énekekkel	1837.
3. Norma, átdolgozás.	1838.
4. Pedagogulu, vigjáték	1839.
5. Fiiulu perdutu, (Az elveszett gyermek)	1839.
6. Petru Raresiu, (történelmi regény 4 részben)	1853 ²⁾ .
7. Bogdanu, (történelmi regény)	1854 ³⁾ .
8. Culegeri de poesie, (vers gyűjtemény) több kiadásban	1855 ⁴⁾ .
9. Tiganii, idyll, (énekekkel)	1856.
10. Fabule, (mesék)	1862.
11. Poesie	1863.
12. Elen'a Dragosiu	1863.
13. Turnulu lui Butu, (eredeti elbeszélő költemény)	1863 ⁵⁾ .
14. Voschiti'a, (eredeti melo-dráma)	1863.
15. Ballo in maschera, (opera fordítva)	1864.

C) Történelmi-, mennyiségtan- és természettudományi munkák:

1. Istori'a Rusiei, (Oroszország története) 2 részben	1832.
2. Aritmetica	1836.
3. Algebra	1837.
4. Geometria	1838.

1) Lásd: Pumnulu A. „Leptur rom.“ 137. l.

2) Lásd: „Foi'a p. m. a. si lit.“ 1853.-ból 140 l.; azután 154-ből I. rész 128—147 l.; II. rész pedig 169—188. l. IV. köt.

3) Lásd: „Foi'a p. m. etc. 1854-ből 27—56. l.

4) Lásd: „Foi'a etc.“ 1855-ből 116. l. bibliographiájában II. kiadás.

5) Lásd: Pumnulu Leptur. rom. IV. köt. 155.—161. l.

5. Emisfer'a pameutului si sistem'a sórelui. . . . 1838.
6. Földrajzi Atlas, (Az első román nyelven) . . . 1840¹⁾.
7. Conversatió lexicon 1842²⁾.
8. Moldova ó- és új történelmének chronologicus képe, hazai és külföldi kéziratok nyomán I. r. . . . 1843³⁾.
9. Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, Jassy 1859.

Ezen kívül a hazai történelemnek egy nevezeteseb eseménye és hagyománya sem maradt — mondja Pumnulu — melyet ő részletesebben ne kutatott és kutatásainak eredményét közre ne bocsátotta volna. Ilyenek:

- a) II. Palaeolog János császár átkelése Moldován 1425-ben, és ennek korona küldése Jó Sándor fejedelem számára.⁴⁾
- b) Dochi'a és Traján s a Pionu havasra utazó⁵⁾.
- c) A moldovaiak csatája a német keresztes vitézekkel Marienburgnál Poroszországban 1423.⁶⁾
- d) A baia-i ütközet 1467.
- e) Albert János lengyel király legyőzete „Dumbrav'a rosia“ 1497-ben.
- f) Nagy István fejedelem utolsó szava Bogdanu fiához 1504⁷⁾.
- g) Ilona, Nagy István anyjának hőstette és a Resboiani harc⁸⁾.
- h) Nagy István által tartott temetési pompa a Valea Alba-i véres csatában elhullott moldovai harcosok felett és egy emlék-kápolna alapjának elhelyezése.
- i) Ovidius a Dákok közepette.
- k) A moldovai uralkodók családfája Drágostól egészen Strudza Mihályig⁹⁾.

Ezek mindegyike — egy román és francia részletes, megragadó leírás kíséretében — illusztrációkkal is, mely illusztrációk szinte valamennyiét nagyobb mintákban is kiadatta, hogy így, mint képek a lak-

1) Lásd: Daci'a literaria 1840-ik évre 83. l. 220 l.
2) L. néhány példát azon lexicónból „Daci'a liter.“ 1840-dik évi folyamában 80 l., és Foi'a p. m. etc.“ ugyanazon évből 269—72 l.
3) L. „Foi'a p. m. a. si lit.“ 1843-ból 112 l. Bibliographia.
4) Előfordul a „Foi'a p. m.“ etc. 1841-ből is a 210—220 l.
5) L. „Foi'a p. m. etc.“ 1841-ből 155. l.
6) L. Pumnulu Leptur. rom. IV. köt. 155—161 l.
7) L. „Foi'a etc“ 1841-ből 274—278 l.; Lept. rom. IV. k. 140—144. l.
8) L. „Foi'a p. m.“ 1841, 251—254 l.
9) L. „Daci'a liter.“ 1840-ből 219. l.

helyek falai diszítéseül szolgálván, az ősök szép tetteiknek emléke minden pillanatban megújíttassék és fölfrissíttessék az unokák lelke- és szívében.

Hogy pedig fogalmat nyujtson az idegeneknek is Románia régiebb multjáról és történelméről, a felsorolt történelmi töredékeket külön is kiadja francia nyelven, mint a legelterjedtebb nyelvek egyikén „Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie“ czim alatt; valamint, ugyancsak a fennérintett czélból, több költeményt és egyéb dolgot olasz, angol, és más nyelveken.

Ekként már a felsoroltakból kitűnik Asachinak fáradhatlan tevékenysége és irodalmi dúsgazdag termékenysége. Méltán mondhatni, hogy senki sem működött több hévvel és nem fejtett ki oly nagy buzgalmat és tevékenységet a tudományok előhaladása s előmozdítása, és azoknak azon tartománybéli románok között való terjesztése körül, mint Moldovának eme nagy férfia, Asachi!

De nézzük meg kissé közelebről műveit, legalább főbb műveit az irónak és tanférfinak. Csak még akkor fogjuk őt teljes, magasztos nagyságában láthatni.

IV.

Asachi irodalmi munkásságának méltatása.

Munkásságban áll a valódi élet. Átértette ezen elvitázhatatlan igazságot a mi Asachink, s munkáiban és műveiben kifejezést is adott neki. Asachi egyike volt azon kevés balandónak, ki megtudta becsülni ezen életet s értékesíteni annak tartalmát és tartamát.

Munkássága a román irodalom terén, mely az ő korában még alig kezdett volt föléledni s még nagyon elmaradott volt, annyival nagyobb szerűnek tűnik föl előttünk, minthogy ő nem szünt meg dolgozni éjjel-nappal mint író, daczára egyéb sokoldalú hivatalos elfoglaltságainak.

Ha ezekhez még tekintetbe vesszük azután ama számtalan nehézségeket, melyekkel egy román hazafinak a fanárioták korszakában megküzdenie kellett; ha felemlítjük még, hogy az irodalmi nyelv csak akkor volt alakuló félben, mikor már ő a jászvásári, leginkább az ő ernyedetlen buzgalma és ösztönzései következtében fölállított román mérnöki iskola számára egy saját műkifejezéseivel bíró előadási nyelv megteremtésén fáradozott: még csak akkor áll előttünk valódi nagyságában a férfit, ki virágzó mezőket teremt a járhatlan rengeteg vadonban, ki utat tör magának egy sűrű éj sötétségében, melyet minden erejéből igyekszik végig futni egész a fénylő sugaru piros hajnalig!

Vegyük hozzá még azt, hogy az ő kezdeményezései, úgy látszottak, hogy p. o. 1821-be, mind füstbe mennek; és ő még sem veszti el reményét, hanem daczára a sok nehézségnek bátran előre tör!

És vajjon mi volt az ő életadó és buzdító legfőbb elve ennyi küzdelem közepett? A nemzet és haza lángoló szeretete, melytől fellelkesülve egyetlen perczet sem mulasztott el, melyben nemzete és hazája fölvirágzását elő ne segítette volna minden erejéből, hogy végül elmondhassa, a mint magát kifejezi, hogy „az életben egy magot vetett.“

Dolgozatunk kerete nem engedvén meg, hogy összes irodalmi műveinek részletes elemzésébe bocsátkozzunk, csak általánosságban fog-

juk méltatni irodalmi munkásságát, csak általában vesszük őt figyelemre mint hirlap író, mint történészt és mint költőt.

A) Asachi, mint journalista. Szép és maradandó érdemei Asachinak legelőbb is a *journalistica* terén vannak.

A fanárióták bukásával 1821-ben a nemzeti élet és szellem újjászületett és napról-napra szemlátomást gyarapszik. A román irodalom fiatal fája napról-napra több ágat hajt minden irányban, mely ágak kezdenek izmosodni és büszkén emelkednek fel az időgenek, uralkodók és nem uralkodók, befolyásától s úgyszólván mérges leheletétől megfeszített levegőben. Hiányzott azonban a nemzeti szellem- és irodalomra nézve az oly szükséges és hatalmas összekötő és fejlesztő erő, milyen a nyilvánosság.

Asachi volt az úttörő e tekintetben. Első fogott tollat kezébe, hogy megírja a moldovai románok első nyilvánossági lapját; őt illeti meg tehát e téren a dicsőség és a hervadatlan babérkoszoru. Midőn senki se tudhatá, mi történik hazájában és hazáján kívül a nagy világban másképen, mint kosza hírek nyomán, akkor alapítja ő meg Moldovában az első időszaki lapot „Albiu'a romanésca“ (román méh) czim alatt 1829. június 1-én.

A román journalistika létesítése érdekében tétettek ugyan kísérletek a románok által azelőtt is, de ezeknek kellő eredménye nem volt.

Már 1817-ben Racocea, Lembergben a román nyelv tolmácsa (translator), hirdeti ki programmját a leendett első román lapnak; utána 1821-ben Budai-Deleanu, ugyanott kormányzékai tanácsos; de ezek terve nem sikerült. Végre 1822-ben Caracalechi Z. Budán kísérti meg harmad izben ugyanazt, szintén eredménytelenül.

Elvégre 1828-ban létesült a „Fam'a Lipscaii“ első román hirlap de pályafutását csakhamar bevégezté, mert szerencsétlenségre szerkesztője Rosetti C. meghalt.¹⁾

És mily nehéz vala akkor az ily vállalat! Az akkori, úgy moldovai, mint havasalföldi, habár román kormányok nem igen mertel engedélyt adni lapok szerkesztésére. A muszka „protectoratus“nak meg voltak a maga céljai a román fejedelemségekkel, minden cultur-mozgalmat Argos szemekkel, éber figyelemmel kísért.

1) „Dacia liter.“ 1840-ből a bevezetésben.

Ennek következtében nem egy az irodalommal foglalkozók közül vesztette el reményét arra nézve, hogy valaha megvalósulni lássa törekvésének célpontját, a hírlapirodalom megteremtését.

Ehez járul még, hogy Moldova-Havasalföld ekkortájt újra, — nem tudom hányadszor, — harcztere lett a törökök és oroszoknak, és így a muzsák újból meg lettek zavarva békés munkásságukban, a moldova-román hazafiak és irodalmárok bizonytalansággal tekintvén a jövő események elébe.

Mind ezen nehéz körülmények között csak két férfiú nem vesztette el reményét egy pillanatra sem. E két férfiú Asachi és Eliade volt, az egyik Moldovában, a másik Havasalföldön, kik még folyvást biztak egy szebb jövőben s megőrizték keblökben egy jobb kör iránti hitöket.

E két férfiú ernyedetlen szorgalmazásának sikerült végre engedélyt csikarni ki a kormánytól, hogy napvilágot láthasson a „Curierulu rom.“ Eliadétól Bucurestben 1829 ápriljében, Asachitól pedig Jassyban a már említettem „Albin'a rom.,“ melynek első száma 1829 július 1-jén meg is jelent. Ezen két lap mintegy előhírnökei a román irodalom új, virágzási korszaka közeledtének.

Nyomukban a román journalistika rövid idő alatt sebes léptekkel haladt előre és, várakozáson felül, minden román lakta nevezetesebb helyen elszaporodott; még pedig nevezetesen nem csak a politikai hírlapok indultak meg nagy számmal, hanem tán még számosabban a tudományos tartalmu és szépirodalmiak. Meg vala tehát adva a közművelődés ezen egyik hatalmas emeltyüje.

Ezen lapokból a románok természetesen nem csak tudományt és különféle hasznos ismereteket szereztek maguknak, hanem a reájok nézve egyik legszükségesebb dolgot is, a haza és nemzet iránti kötelességeket mindinkább behatóbban tanulni kezdték, megerősödvén honfiai és nemzeties érzelmeikben. Ezekből meritették ök első politikai kiképzésöket.

Asachi, majdnem 40 év lefolytában, különböző lapokat alapított és vezetett. Első helyen áll köztük „Albin'a rom.,“ mely, mint mondók, az első lap volt Moldovában és a mely 20 évig világított a románoknak, hazájokat és nemzetöket illető különböző nehéz politikai és társadalmi kérdésekben. Továbbá „Icön'a lunei,“ „Spicuatoriulu,“ „Archiv'a Albinei rom.,“ melyekben Asachi a tudományokat terjesztette honfitársai között; a „Gazet'a de Moldavi'a“ és „Patri'a“ címü lapok-

ban pedig a románoknak századok óta táplált aspirációit tolmácsolta, és elég szerencsés volt meg is érni a két iker-ország uniójának megvalósulását és a nemzeti öntudat teljes ébredését és megerősödését.

Asachi ezen lapok által egyszersmind alapját vetette meg Moldovában a komoly tudományos és szépirodalmi sajtónak. Meghonosította és terjesztette általok az országban a tudományokat és művészeteket, részben megteremtette és szaporította az olvasó közönséget; s mindezt oly időben, midőn még alig vették volt útjokat a tudományok és művészetek az al-Duna partjai felé, honnét a százados idegen nyomás majdnem egészen kiszorította volt őket.

Ugyanezen lapokban fejtegette ő a pozitív tudományok terjesztésére és a népnevelésre czélzó eszméit és elveit.

Ezekből olvasták a románok a napi hírek mellett az ő és más kortársai költői, történelmi és drámai stb. alkotásait. Itt láttak először napvilágot hervadhatlan szépségű költeményei, mint; „Cătra Italia“, „Jija“ legendája, „Dochi'a sî Traianu“ balladája, „Mam'a lui Stefanu celu mare“ és sok más. Ott lehetett olvasni először szép és vonzó beszélyeit, epikai költeményeit és történelmi drámáit, mint: „Elen'a Dragosiu“, „Petru Raresiu“, „Bogdanu“, „Turnulu lui Butu“, melyekkel oly hathatosan élesztette a nemzeti érzületet a mult dicső emlékei fölevenítésével s varázs hatalmával.

Főlöszleg felemlitenünk aztán a befolyást, melyet illetén hazafias eszméi és nemes aspirációi az akkori moldovai társadalomra s különösen a fiatalabb nemzedékre gyakoroltak. Az írók, politikai és szaklapok és irodalmi munkák szemlátomást szaporodtak és gyarapodtak. Csak a napi és időszaki sajtó termékeire nézve jegyezzük meg itten például, hogy Asachinak fennidézett lapjait nyomban követték a moldovai részekben: „Daci'a literaria“, „Oziris“, „Foi'a satésca“ stb.; a havasalföldi részekben pedig, ugyancsak az ő és Eliade példájára, a már hivatolt „Curieriulu rom.“ és Curieriulu de ambe secse“ Eliade-től, azután „Pamenténulu“, „Magazinulu istoricu“, mind a négy Bucurestben, „Mosaiculu“ Craiovában, „Mercuriu“ Braillában, „Vestitoriulu basericescu“ Buzeuban, stb. Sőt ezen irodalmi mozgalom a Kárpátok bércein át Erdélybe is átesapta hullámain, a hol a 30-as és 40-es években „Foi'a Dominecei“, „Gazet'a Transilvaniei“, „Foi'a pentru minte, anima sî literatura“, „Organulu luminarei“ politikai és irodalmi lapok indulnak meg és kezdik a tudomány és felvilágosodás melegítő sugarait az itteni románság közé áldásosan szorni.

Röviden: az Asachi által Moldovában és Elia de által Havasalföldön inaugurált szellemi mozgalom üdvös hatása csak ma látszik egész teljességében, a mai Románia gyors emelkedésében s előhaladásában mind a politikai-társadalmi s műveltségi mind pedig az anyagi téren.

B) Asachi mint történész. Mint történész Asachi szívesen választja a hazai történelem legszebb töredékeit, alanyait és momentumait, ezeket oly regényes képekbe és oly elevénységgel dolgozván fel, hogy önmagoktól mint egy tableau-szerű alakot nyerne.

Ugyanis minden történelmi munkájában odatörekszik, hogy a románok hagyományos ősi vitézsége és tekintélye emlékeit felköltse, felélessze a dicsőbb multnak emlékeit, és azokat a jelenhez fűzze és viszonyítsa. „Voltak Moldovának régente, mond ő, fényes napjai, melyeknek emlékezet okáért való megőrzése minden hazafinak büszkessége és kötelessége.“¹⁾

Mint állami levéltárnoknak alkalma is nyílt, a mint láttuk, több Moldova történetét és annak a legrégebb időkben más államokhoz való viszonyát érintő okmányt felkutatni. Az ő érdeme azonban legkivált az, hogy felhasználta ezen alkalmat és semmit sem hagyott közöletlen, mi a fentebb jelzett célra alkalmasnak látszék.

Szabadjon történelmi képei közül egy párt idézni e helyütt s röviden bemutatni.

Igy például leírja II. Palaeolog János átkelését Moldován 1425-ben és tőle egy korona elküldését Jó Sándornak.

Itt mindenek előtt kimutatni igyekszik Moldova országnak állapotját a rómaiak korszakában, várait, városait és katonai intézményeit, melyek a gyarmatokat a barbarok betörései ellen védelmezték. Kimutatja aztán a gyarmatosok utódainak viszontagságait ó Dáciiában, miután ebből Aurelián császár alatt a legiók kivittetek; a Dunán túl a román-bolgár királyság alapítását; a nyugati és keleti gothok, hunok, azután a besenyők és kunok (cumánok), meg a mongol és tatár csapatok betöréseit; és hogy a Duna és Dniszter torkolatainál miként telepednek le a genuai kereskedelmi gyarmatok. Fölhossa továbbá, mint teszi át Radu-Negru székhelyét Fogarasból Havasföldre 1290-ben mint költő-

1) Moldova történelmének leírása (Descrierea cadrului I. din istoria Moldovei), lásd: „Fóia pentru m. a. si liter.“ 1841. 251. l.

zik ki Drágos 1350-ben Máramorosból Moldovába, s ecseteli Lascu, Romanu és Juga fejedelmek uralkodását, s miként alapítják és szervezik ezek a havasalföldi és moldovai fejedelemségeket.

Ezen előzmények után előadja tárgyát, a jó-nak nevezett I. Sándornak Romanu fiának uralomra jutását 1401-ben. Sándor vajda személyében Asachi szerint összpontosult egy államfő és állam öt legfőbb tulajdonsága: a jóság, igazság, vallásosság, vitézség és erő. Moldova az ő uralkodása alatt a hatalom és boldogság s jólét igen magas fokát érte el.

Akkor tájt azonban a kelet római birodalom elenyésztéhez közeledett. Az oszmánok. miután félelmesekké tették magokat Ázsiában, Európa felé irányozzák hatalmukat s hódítás vágyukat. Nyugat-Európa igen későn vette észre a veszélyt. Ezalatt Palaeolog Emmánuel császár Franciaországba ment segílyt keresni; de csak szerencsétlenségeért való részvétet nyert. Azonban Emmanuel nem veszi el bátorságát és uralkodó társul fogadja fiát Jánost, ki később II. Palaeolog János név alatt uralkodott s ki a florenczi zsinaton is jelen volt.

A törökök dél-Magyarországot is fenyegetvén, Zsigmond ellenök megy és legyőzi őket; mely eredmény Emmánuel fellelkesítvén, János fiát Budára küldi 1424 November 15-én, szövetséget kötendő a törökök ellen s mindenfelé szövetségeseket keresendő.

Palaeolog János Magyarországból való visszatértében átkelt a Kárpátokon Moldovába 1425. Oct. 1-jén, Sándor fejedelem hírneve vonzváu őt oda. Egy konstantinápolyi császár annyival többre becsültetett akkoron bármely gör. kel. országban, mivel az mintegy a keleti egyház politikai fejének tekintetett, Épen ezért Sándor is, követve József Metropolita és a főnemesség által a határ szélére ment elejébe a császárnak, egyházi és katonai szertartásokkal fogadván őt, honnét az egybe gyült néptömeg által kísérve, nagy pompával Moldova fővárosába Sucévába vezeti.

A császár nem győzte eléggé csodálni az ország termékeinek szépségét és külömbfésőségét, az egyháznak a konstantinápolyihoz hasonló szervezetét és szertartásait, meg az országban uralkodó nagyszerű rendet, az udvar fényét s pompáját. Mind ezekről Konstantinápolyban hiányos ismeretekkel birtak, valamint általában magáról, Moldova országról, melyről azt hitték, hogy Lengyelország fenntartósága alatt állana. Most azonban a császár megbizonyosodott a dol-

gok valódi állásáról Sándor fejedelem ama kijelentéséből, hogy „ezen ország csak az Isten és az ö kardjának védnöksége alatt áll.” Ennek következtében egyezkedik a fejedelemmel és szabályozza a birodalom viszonyait Moldovához, s tiszteletének jeléül valamint azért is, hogy maga részére vonja, elhatározza, hogy egy fejedelmi, abban a korban egyedül lehetséges adományt fog küldeni Sándornak, valamint hogy Moldova metropoliáját önállóvá fogja tétetni.

Atyja halálának hírére Konstantinápolyba siet, kísérve az uralkodótól, a magas clerustól s bójárságtól egész Chiliáig, hol bucsut vevén ezen vendégszerető hontól, szerencsésen a Bosphorusba érkezik. Trónra jutván, nem is feledkezett meg a Sándor részéről tapasztalt nagyszerű fogadtatásáról, nem kevésbé az államérdeke is ösztönözték őt, hogy ígérését beváltsa. Ennélfogva négy patriárából álló zsinatot hív egybe, hol ünnepélyes cselekvénnyel a moldovai metropoliát kiveszi az achridai alól. Ezután az európai udvarokhoz politikai küldetéssel megbízott nagy követe elhozta Sándornak a koronát Sucévába és egy képet, mely egyik felén Krisztus urunk anyját, másik felén pedig Sz. Györgyöt ábrázolta, s mely mai napig őriztetik Némtiu kolostorban.

Ezen időkben hozattak be Moldovába a hivatalokban Justinian császár törvényei. Mindez ajándékokat érintő okmányok, pergamentre írva és császári pecséttel megerősítve, meg voltak egész a Sobieskivel való háboruig, melyet Moldovában a tatárok pusztításai követtek 1674-ben.

Jó Sándor óta minden moldovai fejedelem arczképe, mely a templomok falain s másutt látható, viseli ezen császári ajándékból származott jelvényeket. A beállott háborúk és a keleti birodalom bukásának katastróphája egészen eltoglalta a bisántzi történészek munkásságát a hazai szerencsétlenségek leírásával, és így elfelejtették kronikáikba fölvenni ezen Moldovára nézve oly érdekes eseményt, mely különben egészen be van bizonyítva Cantemir történelmi munkái, okmányok és a moldovai nép traditiói által.

Eddig Asachi. Ime már mit mond erre vonatkozólag Cogalniceanu, ezen történelmi leírás kritikájában :

„Ez nem egyszerű libretto, nem csak kísérő magyarázata a tábléau-nak. Komoly, magasztos, talentum és tudományossággal teljes mű; oly mű, mely mester-kézzel mutatja meg a különböző forradalmakat, melyek szegény Daciát Tráján eljöveteletől egész Sándor hosszú és bol-

dog uralkodásáig Moldova trónján megrázkodlatták.“ És más helytt: „Asachi ezen egyetlen műve is elég arra, hogy neve hallhatatlan maradjon.“¹⁾

Hasonlókép gyönyörűen írja le Asachiuk a moldovaiak csatáját a német keresztes vitézekkel Marienburgnál 1423-ban. Kimutatja, mint kér Jagelló lengyel király segítséget sogorától, ki a Lengyelországgal fennálló szerződés értelmében egy csapat lovasságot küld Comanu vezérlete alatt. E vezér csatákban öszült meg, de előhaladott korában is, a harci tactika mellett, egy ifju hadász erélyét és bátorságát egyesítette magában.

Ezen segéd-csapatnak Jagelló szemei előtt végbevitt hőstettei oly nagy bizalmat öntöttek a király lelkébe, hogy ez az egész hadjárat folyama alatt folytonosan a moldovaiakat rendelte a hadsereg élére.

A német vitézek, kik csak mintegy 30,000-nyi katona felett rendelkeztek Tanger tábornagy vezérlete alatt, nem állhatván ellen a 100,000-et meghaladó lengyel, litván és román seregnek, megerősített váraikból iparkodtak védni magukat és egy hadtesttel visszahuzodtak Marienburgba. Itt a moldovai lovasságnak új alkalom nyílt hősi tettekben és majdnem vakmerő vállalkozásokban kitűnni.

A harci dicsőség vágya Comanu-t Marienburg várának megtámadására ösztönözte. Ezen célból négy század magával, az éj sötétsége által is segítve, felbatol egész a vár falaihoz. Ámde ott nem csak Marienburg fekvése, magas és vastag falai, mély sánczai és örvényei, melyekkel a vár körül volt véve, állottak ellen vállalkozásának, hanem a német vitézek is, kik vas pánczélosan nem várt támadást intéztek ellene.

A román lovasság ősi szokás szerint küzdve és öldökölve vonult vissza, elejtván a németek vezérét is, és sok pusztítás után egy gyűl helyül előre kijelelt erdő felé veszi útját. Itt két részre szakad: egyik az erdő hosszában sorakozik lóháton, a másik pedig elhagyván lovát, a sűrűségbe megy. A német vitézek, vezérok elestét megboszulandók, hasonlóképen elhagyják lovaikat és kivont karddal kezökben rontanak a moldovaiakra.

Most már ezek az adott jelre elszélednek az erdőben, és ott némelyek az előre átvágott fákat kezdik az ellenségre dönteni, majd

1) Lásd: „De la liter.“ 1840. évi folyam, 72–76. lapjait.

mások a fákról, mint valami tornyokból irányozzák nyilait az ellen-
-égre. A hadtest zöme bárdokkal és szablyákkal küzd a németekkel,
kiket hosszú lándzsáik és kardjaik használatában a fák ágai akadá-
lyoztak. Így harczoltak oly kedvezőtlen helyen az egyik részre, és oly
kedvezőn a másikra nézve.

A csata eldöntésre kerül. A harcz folyamatjában t. i. a moldo-
vaiak erdőszélre állított figyelő csapata levágja a lovak őrzésére ha-
gyott németeket, s azután beljebb hatol az erdőbe, társaik segélyére.
A német vitézek mindenfelől körülvéve, csak későn veszik észre a
csapdát és drágán igyekeznek életüket odaadni; de vasöltözeteik mi-
att a legtöbben élve kerülnek a moldovaiak kezébe. A románok fel-
ülnek lovaikra, s magukkal vevén az elejtett zsákmányt és foglyokat,
visszatérnek Jagelló király táborába, előmutatván a fogoly német
vitézeket és a tőlök elvett fegyvereket és zsákmányt.

Jagelló ezen harczy jelvényeket elküldötte azután Sándornak
Moldovába, mint a moldovai románok vitézségének tanujeleit.

Több véres csata után, a német császár és a pápa közbejötté-
vel, megkötetik a béke. A román csapat, kisebb számmal ugyan, de
annál nagyobb dicsőséggel egy év múlva visszatér hazájába. Az el-
esettek közül leginkább siratták a honlevők az ép oly szép fiatal, mint
vitéz katonát, Butu-ot, ki jegyben volt Annával, Sándor vajda leányá-
val. Pionu havasnak egy csucsa mai napig is Butu-tornyának nevez-
tetik. A népmonda fenntarta Butu történetéből egy töredéket, hason-
lóan néhány német és lengyel népies költemény is. Asachi azt a leg-
szébb balládák egyikében dolgozta fel.¹⁾

Legyen szabad felhoznunk még röviden kettőt Asachi történelmi
töredékeiből nagy István fejedelem életét illetőleg, hogy lássuk, mint
tudja ő elöadni a harczy és polgári erényeket és a haza dicsőbb mult-
ját ecsetelni, hogy ez által fölélessze és táplálja a korabeliek szívében
amaz erényeket.

„Nagy István Moldova fejedelmének uralkodása a hős tettek egész
sorozata. De az ilyen tettek nem is voltak lehetetlenek az igazi hon-
fiaknak, kik örömet feláldozták egyéni javaikat, kényelmöket és éle-
töket a közjóért, a haza boldogsága és nagyságáért. Ezen érzelmek ab-
ban a korban oly általánosok voltak, hogy még a nők is hasonlóktól

1) L. „Pumnulu Leptur rom.“ IV. köt. 155–161. l.

voltak lelkesülve. E tekintetben el nemenyésző fényvel tündöklék Ilona, nagy István anyjának egyik hőstette.

E szép bevezetés után Asachi aztán kimutatja, hogy II. Mohamed szultán, miután híressé tette nevét számos győzelme által Ázsia, Afrika és Európában, végre elhatározta Moldova meghódítását is. Ezen merész terve létesítését ily vitéz nemzet ellenében nem mervén tábornokaira bízni, Mohamed önmaga veszi kezébe a vezényletet, és Vladu havasalföldi fejedelem által is segítettve hatalmas sereggel kel át a Dunán 1476-ben. Borzasztó ostrom után elfoglalja Chilia és Cetatea-Alba végvidéki várakat, melyek a haza kulcsait képezték és Moldovának a fekete tenger felőli kereskedelmi pontjait védelmezték.

A félelem általános lett az egész országban; az uralkodó család Ilonával, Teoctist metropolitával, az ország kincseivel együtt, Neamtü várába menekült, mely bevehetetlennek tartott és erős őrséggel birt. Az öregek, nők és gyermekek vagyonaikkal várakba és áthatolhatlan erdőségekbe vonultak; István pedig, a főnemesség tanácsára, hadseregével hasonlóképen hegyes vidékekre szorítkozik s ott várja bé az ellenséget. Ez alatt Mohamed felhatolván a Szeret mentében és miúdent tüzzel-vassal pusztítván, a mai nap Resboieni-nek nevezett helyen üti fel táborát. Itt István előjövén, megütközik a törökökkel július 26-án. A csata véres volt, a szerencse sokáig egyik részre sem hajolt, de végre a szultán jelenlététől buzdított törökök túlnyomó sokasága győzött.

A moldovaiak meg voltak törve, elesvén nagyszámu bojár és harcos; István pedig most először futamodik meg a csataterrről, és Neamtü vára felé veszi útját.

Felérve a várfalaihoz kinyitlatni rendeli a kapukat. De anyja Ilona, áthatva hősiességétől, miután nem várta volt, hogy hős fiát ily módon visszatérni lássa, megjelen a várfokán s eme szavakat intézi hozzá: „Vajon illik-e látnom téged ma visszatérni a nélkül, hogy győző volnál? Az első eset ez, oh fiam, hogy nem feleltél meg reményeimnek. Elfelejtetted-e hősi nevedet? Fuss szemeim elől, s ne térj vissza győzelem nélkül! Inkább ohajtlak halva látni, mint hogy méltán szemedre vethessék, hogy egy asszony mentett meg a veszedelemtől!”

Mily magasztos példája nyilvánul ezen, idegen irók által is bizonyított tényben a valódi, minden áldozatra kész hazaszeretetnek, mi-

őn ennek az élet és saját gyermeke irányában való szülői szeretet fölött is elsőbbség adatik !¹⁾

Valóban fenséges érzelem és elszántság egy női s anyai kebeltől, melynek csak az ő korban találunk párjára!

Anyja szavai megsebezvén István szívét szikrázó szemekkel s lángoló lélekkel gyűjti össze elszéledt harczosait, megeskedtetni arra, hogy a szégyent az ellenség vérével fogják lemosni, és inkább a nyelv-ért s a hazáért és hőseik hiteért, mint életükért fognak harczolni; Bonfiniusnak ugyancsak a románok elődeiről irt mondásaként: „ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur.“ Ekként István a várórséggel s a törökökkel való véres ütközetből menekült 12.000 harczossal újlag az ellenségre, ki a városok és falvak fosztogatásával volt elfoglalva, kárpát-bérczi solyomként villámgyorsasággal csap, azt egy döntő ütközetben teljesen meg-
töri s még azon dicsőséget is megszerzi magának, hogy futni lássa maga elől az egész Európa és Ázsia előtt félelmetes II. Mahomed szul-
tánt.

1) Ime e szép eszme Asachi „mam'a lui Stefanu celu mare“ című balladájában:

„Mergi aduna a ta óste, sbóra spre perire ;

In a ta vertute patri'a nfa mantuire.

Ast'a-i singura speranti'a, vói'a maicei tale.

De-i murí si eu urma-voiu p'a mortiei cale“

(Menj, gyűjtsd össze csapatodat, repülj a veszélynek. A te erényedben a hon menekvést talál. Ez az egyedüli remény, anyád akarata ez; ha meghalsz én is a halálutját fogom követni.)

Bolintineanu-nál pedig ezen eszme következőleg van örökitve:

„Ce diçi tu straine? fiu-meu-i departe:

Braciulu seu prin taberi mfi de morti imparte.

Eu sum a sa mama, elu e fiulu meu:

Déca tu esti fiu-meu, nu-ti sum mama eu.

... Intre aceste /ziduri, monumente sante,

For' de lauri inca Stefanu n'o se intre

Mergi, aduna óstea : pentru tíera mori

Si-ti va fi mormentulu coronatu cu flori.“

(Mit mondasz te idegen? fiam távol van; karja a csatákban ezer ha-
lált osztogat; én vagyok anyja, ő az én fiam. Ha te vagy az én fiam,
úgy nem vagyok anyád énl... E falak közé, melyek szent emlékek, babér nél-
kül István nem fog belépni; menj vissza seregedhez, halj meg a hazáért és
sirod virágokkal lesz koszoruzva!“)

Asachi majd ismét, Moldova történetének II. felében, úgy állítja elének az idegenektől respectált Moldova elleuségeitől rettegett, az övéitől pedig egész az imádásig szeretett V. Istvánt, mint ki Moldovát a boldogság és nagyság tetőpontjára emeli. De, fájdalom! az annyi vérontás és áldozatok árán elért dicsőséges haladás a nagy fejedelem halálával megszűnendő volt.

A folytonos csata és politikai küzdelmek közepett megkorosodva, István fentolóra vette Europa kritikus helyzetét s körülményeit, a szomszéd keresztyén fejedelmek közti egyenetlenségeket, a pogány töröknek roppant és folyton növekvő hatalmát, s mindezeknél fogva a veszélyt, mely országát az ő halála után fenyegetné. Azért halálos agyán ajánlotta, hogy Molodva, miután az erőtlenségük daczára is hódítás vágytól sovárgó szomszéd keresztyén nemzetekben nem bizhat, ismerje el, természetesen mentől kedvezőbb föltételek alatt, a pogány töröknek mint leg hatalmasnak a suzeránitását.

Igy mély politikai bölcsességeért halála után is élt nemzeti szívében azon tanácsok által is, miket honfainak és névleg utódjának, Bogdanu fiának, politikai végrendeletében adott, mely hivatta volt Moldova sorsát jövőre is lehetőleg biztositani.¹⁾

Ime ilyenek Asachi történelmi töredékei, képei és leírásai. Bónok, mint látjuk, nem mulik egy pillanat, nem bíáuzik egy sor, hogy fel ne költse és éleszsze az ősi erényeket, hogy ne sugalja az ősök nagyságát és hazaszeretetét, ez erények magvait a kortársak s kivált az ifjú nemzedék szívébe csepegtetvén és oltván. Ilyen erények dicső példányaival igyekszik ő minden történelmi tárgy munkájában fel ébreszteni és felkölteni a nemzeti, önludatot, mely a románoknál még csak részletes ébredésben volt és még tovább ébresztendő yala.

Mindezt Asachink lelkiismeretesen tette, sohasem — legalább készakarva nem — a történelmi igazság rovására. Minden esetre nem tagadható ei tőle mint román történésztől az érdem, hogy a románok történelmére nézve számos azelőtt ismeretlen okmányt derített napfényre; némely okmányokra nézve pedig legalább a nyomokat jelezte, mely nyomokon az utódok tovább haladhadtak és haladtak.

1) Lásd ezt bővebben: Foia p. m. a. si lit. 1841-ből 274 - 278.

C) Asachi mint lyrai- épikai- és meseköltő.

Térjünk át ezek után költői műveinek és tevékenységének méltatására.

Ha igaz az, hogy a költészet az ember leguemesebb érzelmeinek kifejezése, mely érzelmi állapotát naiv vagy pász'ori költészet jellemzi a kezdetleges korban és körülményekben, hősi vagy épikai a nemzeti nagyság korszakában, melabús vagy elegikus a szenvedések idejében; akkor igaz az is, hogy a költő, mi sem foghatja el és ragadhatja inkább magával mint korának előítéletei eszméi és érdekeinek illető ki-nyomata.

Hol költészet nincs ott nincs valódi nemzeti élet. Ehez képest a románok is, nemzeti öntudatra ébredvén, már birtak oly férfiakat, kik meg-énekelték, itt nemzetök mult nagyságát, amott az elődök dicső erényeit, egy részről a nemzetbeliek által szenvedett viszontagságokat és elnyomatásokat, másfelől pedig az egy szebb jövő iránt táplált aspirációkat.

A román nyelv és irodalom újjászületési valamint a román műköltészet születési korszakába Asachi is részt vesz, még pedig tekintélyes részt a román zsenge műköltészet terén megindult mozgalmakban nagyszámu költeményt irván, melyek mindegyikéből mindenek fölött lángoló nemzeti és hazszeretet tükröződik vissza. Nem is lehetett más-kép. Hisz hol adhatott volna ő a dicső ősök hagyományai és a történelmi emlékek által fenkölt lelkére tett benyomásoknak szebb és meg-felelőbb kifejezést, mint költeményekben? mint epikai és drámai költeményeiben, legendái és balladáiban, és szintén versben írt meséiben?

Költeményeivel Asachi a román classikai iskolához tartozik. Azon-ban az ő classicitása, némkülönbén mint a többi román költér kortár-saié, inkább csak némely külsőségekben mutatkozik, a menyiben t. i. ezen időszak rom. költeményeiben gyakran találkoznak görög-latin my-thológiai nevekkal, alakokkal stb., mert másként még a költészet kül-sejének másik oldalát illetőleg is, az ezen időbeli román költők hang-méretesen, nem pedig időméretesen verselnek. A népies költészet hang-ját pedig Asachi inkább használja legendái és balladáiban, hol a nép jelleméhez lehetőleg hű marad.

Lyrai költészeti darabjai közül csak: „Tempulu fuge“ (Az időszalad); „Catra Italia“ (Olaszországhoz); Canteculu plaiésinlui (A hata-rór dala); Rogatiune de anulu nou (Új évi imádság); Osanditulu dein

ocna (A kényszer munkára ítelt) darabokat említjük meg, mellőzve számos nem kevésbé szép lantos költeményeit. Legendái közül „Jija“¹⁾ balladáit közül pedig „Mama lui Stefaun c. m. „Dochia si Traianu“ cziműeket a klasszikus román irodalmár Negruzzi Const. mit sem habozik, úgy román olvasói, valamint bármely idegen műtész figyelmébe mint remek műveket ajánlani.²⁾

Meséiből nem egy, mint: „Doue spice (két kalász) „Ursulu, paserea, sierpele si momiti'a (a medve, madár, kigyó és majom), „Asinulu si“ „furulu“ (a szamar és a tolvaj) stb. az apologus minden tökéletességeivel bír.

Némelyik azonban nélkülözi a maradandóság bélyegét, habár eszméi nagyon szépek is; de Asachi imitt-amott eltér az elrendezés (collocatio) szabályaitól s ez által ily meséi vesztenek a világosságból, s nehézkesekké válnak.

Igy pl. „A két őszvér“ mesében (doi catâri): „Èr catârulu celu-alaltu dis'a: Vere totdeun'a Pre copaciulu mai inaltu darima rapede fortun'a.“ Ezen eszme azt követelné hogy a melléknév a felső fokkal fejeztessék ki nem pedig közép fokkal; következőleg kellene lennie: „Pre copaciulu celu mai inaltu'lu darima antâiu fortun'a.

Hasonló képen „Paingenulu“ (a pók) mesében van egy javítani való hely:

Vivat, neamu industriosu !
Dis'a unu paingenu grosu,
Candu in fabric'a a sa
Sub o strésina lucrá;

A 3-ik sorban hiányzik a mondat szóköti tisztasága, mert az éjszakai román nyelv szelleme nem engedi meg ezen kitételt „in fabric'a a sa“ mint hogy egy árticulált főnév nem vehet fel árticulált birtokos névmást hogyha nem következik a főnév után melléknév.

„A kényszer munkára ítelt“ („Osanditulu dein ocna“) költeményben, különben nagyon szép, hasonlóképp találunk szabálytalanságot:

Dein dulce sinu alu fratiloru,
Unde eram ferice,
Diacu osanditu aice;

1) Olvasd: „Fói'a p. m. 1854 12, 19, 20 és 24 l.

2) Negruzzi Moldova népkölteményeiről irt értekezésében: lásd Daci'a lit. 1840-ból 86 l.; Dochia si Traianu balladát pedig: Foi'a p. m. 1841 112 l. valamint Tableaux de l' Histoire Mold. 1840 francziául is.

Az első sorban a melléknévnek a főnév elé helyezése elhomályosítja a világosságot, és a vers összhangját zavarja ezen két néma szótag *di n d u l .* szokatlan és közvetlen ismétlése. Sokkal természetesebben és hangzatosabban kifejezhető így: *Dein sinulu dulce alu frati ..*

Ennyit röviden a lyrai, elbeszélő és mese költeményeket illetőleg.

D) Asachi mint dramaturg és színházszervező.

Halbatatlan érdemei vannak Asachinak tekintettel a román nemzeti színházra is. Az ő koráig a románoknál szó sem volt nemzeti színházról; kivéven a régi homályos időkbeli származó karácsoni mysteriumokat (*Stéu'a* = a csillag, *Vifleimulu* = Betlehem, *Erodii* = Herodesek stb.), melyek a nép által karácsonkor és újév táján népies nyelven, szerkezetben és öltözetben adatnak elő mainapiglan. Mint láttuk, Moldovában ő tette az első lépéseket már 1817-ben egy Jassyban felállítandó román színház érdekében. Ghica, Sturdza és más bojárok fiai azon színpadon több darabot adtak elő mint műkedvelők román és francia nyelven.

De a beállott zavarok e műkedvelői színháznak csakhamar megszüntetik életét. Azonban megszületvén egyszer az eszme, lassan-lassan gyökeret ver. Ugyanis míg Eliade Havasalföldön, mint láttuk, *Campineanu* és *Aristia*-val 1834-ben a philharmoniai társaságot és a nemzeti színházat alapítja és 1836-ban már egy színházi lapot (*Gazet'a teatrului*,) is indít meg: azalatt Asachi Moldovában 1837-ben a főfactor volt, ki egy Jassyban létesítendő és megnyitandó formaszzerű s állandó nemzeti színház alapításán munkálkodott.

Munkálkodása s ikert aratott. Említett évben a színház csakugyan megnyílt, bár egy nem eléggé alkalmas a csak ideiglenességre számított épületben. Ezen alkalomra egy igen szép allegorikai darabot készített versben, mint egy prologot *Moldovna geinusa*, *Moldova* mint tündér, *Apoló* és a *Muzsák* személyekkel.

A *Genius* őt követni ösztönzi Moldovát a művészet terén, hogy ekként ez annál biztosabban és gyorsabban elérje célját. A virágzó mezőkben és zöldelő lugasokban kényelemhez szokott tündér nem mer oly gyors léptekkel törni a cél felé félvén, ne hogy a szokatlan pálya közepén valami által megátoltassék.

A Genius csakugyan elismeri, hogy rögs a Parnassusra vezető út, villámok, dörgések és szörnyek félemlitik az ezen nehézségeket nem ismerőt. Erre a tündér is így válaszol: Ezeket láttam, a szenvedélyektől elvakítva erejökön felül merészkedni s belé esni a sziklás örvényekbe, melyek közelében jártak.

Azonban a Géníus mindjárt fölbátorítja: „Ne, ne féltsd, úgy mond, hogy elvész az, ki a hazaboldogságáért csak egy szikra erényt is hord keblében; most a Parnassus viritó mezején az idő enyhébb, a zephir lágyabban fuval és susog; válassz, oh Moldova, az éj vagy a vilagosság között! Ime, ha tetszik, egy más út, melyen gyűjthetsz oly virágokat, melyek egy nap alatt keletkeznek és elmúlnak s a melyen fáradság nélkül töldheted napjaidat álmodozásban, de a mely út dicsötelen és az elmámorító nectar keserűséggé válnék később midőn majd fölébredsz. Válassz tehát, oh Moldova, nem tanácsom szerint, hanem szived érzelmeitől s fiaid és unokaidra való gondolattól vezéreltetve; válasz s határozd el magad!

A tündér: „Okos beszédedre mint egy sirból kel és eled föl erényem“ (erre a színidiszletek a távolban Parnassust a Muzákkal mutatják, melynek láttára a tündér felkiált:) „Mily egyszerű kép tárul föl előtttem, oh istenek! az előhaladást választottam a nekem szánt göröngyös útat; ha meghalok is azon, mily kéj ily egyszerű eszmeért halni meg!“¹⁾

Asachi azonban nem érte be csak a román nemzeti színháznak anyagi megalapításával, hanem buzgó lelke annak szellemi megalapításához is járult. A színház számára több eredeti szindarabot mint „Petru Raresiu“ történelmi drámát“ és másokat, valamint átdolgozott és fordított darabokat irt mint: „Ballo in Maschera“ és „Norma“ operákat; „Fiiulu pierdutu“ és „Pedagogulu“ népszínmű illetőleg vígjátékokat Kotzebue után stb.

Eredeti drámái műveinek habár a személyek jellemzésében és az elrendezésben nem mindig és mindenütt sikerültek, meg van mindazon által érdemök különösen a nyelv választottságáért, de még a nem egy helyű t igen szellemes párbeszédékért valamint a nemzeties szellemért is, mely azokon átleng. Ép azért a román színház kezdetében hatások is volt és dicséretet arrattak.

1) I. P. Manu A. Leptur. rom. IV. köt. 127–128 l.

E) Asachi mint próza író.

A mi beszélyeit és leírásait illeti bátran állíthatjuk, hogy azok a legsikerültebbek közé tartoznak. Tárgyait és személyeit rendszeren a haza történelméből veszi, mint „Elena Dragosiu, Bogdanu“ és mások.

Mindezeket oly szellemesen és oly bűvös bájos hatással tudja tárgyalni, hogy miután az ember azokat egyszer elolvasta alig képes megválni tőlök. Asachi mesternek mondható az ilyenekben. Tolla gyakorlatl a vonzónak előállításában, mi részben talán a haza iránti lángoló szeretetéből és odaadásából meg azon törekvéséből származik, hogy olvasóit hasznos módon mullattassa s bennök az igaz és szép, a dicső és erényes iránti érzelmeket felköltse. Végre mindez szerzőjéhez méltó komolysággal van írva.

Megjegyzésre méltó vonás Asachi jellemében szintúgy mint irataiban az izlés minden szép és feusséges iránt, de különösen a természet szépségei irányában táplált szeretete. Elkezdve a tavasz számtalan virágaitól a mező legutolsó fűszálaig, az erdők szárnyasdalásaitól az éj gyásztjósoló madaráig, a havasok, szirtek, völgyek és fellegektől egész a csillagos égig s a felkelő és leáldozó napig: minden érdeklí és megragadja fenkölt lelkét.

A szép iránti magasztos mélyebb érzelm az emelkedettebb szellemek, nemesebb keblek tulajdona. Azok, kik azt kisebb mértékben birják, nehezen képesek az értelmi, culturai fejlődés valamely magasabb fokára emelkedni.

Hogy mennyire csodálja Asachi a természet szépségeit és az azokban nyilatkozó isteni őszhangot, hogy ennélfogva mennyi költői elem és képzelem lakozott benne — hisz egy francia író szerint a költészet a természet szépségeinek lelkünkben való visszatükröződése — és hogy mennyire átértette ő a természet kül- és lelkünk belvilága közti kapcsolót, kitűnik minden munkájából, különösen pedig hazája szépségeinek, kedves és vonzó leírásaiból.

Hogy meggyőződünk állításunk valóságáról, hagyjuk beszélni őt „Itinerariu la muntele Pionu séu Célháu (utazás a Pionu vagy Célháu havasra) című, már a nyelvezet szinezéseóert is igen érdekes leírásának néhány részeiben.)

1) L. Földi'a pentru m. 1841, 155—165; Tableaux de l' Histoire Moldavie 1840, román és francziául.

„A Moldova nyugati részét szegélyző havasok — így kezdő leírását — a természetbúvár figyelmére mindenestre méltó alakokban és termények különbözőségében bővelkednek. Ott megy végbe a szabályos és a természet feltrissítésére elkerülhetlen erő műtani folyamat, és fakadnak a rónaságainkat tápláló források. Körülsánczott alakú büszke sziklák emelkednek a fellegekbe, villámsujtotta tetőkkel. Ezen óriási helyeknek a képzelem csodadolgokat tulajdonít és tetszéssel szemléli az ott szüntelenül előforduló némely phaenomeneket.

E havasok keblében a román államnak Dácia ezen részeiben való megerősödésére vonatkozó emlékek tartanak fenn. A kegyeletutazó jó uralkodók által felállított templomokat talál a keresztyének ajtatoskodására; a monostorok segélyt nyújtanak e szerencsétleneknek, az utazóknak pedig üdülést; a geologus még elrejtett bányákat keres, a művész pedig a svajczi Alpok szépségével vetekedő regényes tájban gyönyörködik.

Ősrégi erdőségekkel borított egész havas sor közepén emelkedik a Célhau vagy Pionu, hasonlóan egy hazánk védelmére oda állított óriáshoz. A fekete tengeren hajózó fölleli magas csucsat Mangalia fokától egész Cetatea Alba-ig Akermánig; a Dniester melléki lakók mögötte látják a napot elhanyagolni; a hazatérő nomád pásztor pedig miután nyájával Bugeacu mezőin kitelelt, Pionu felé veszi útját, miut egy a világító torony által a kikötőbe vezérelt hajó . . .

Nyir, fenyő, gyalogfenyő és liliumokkal benőtt erdőségek borítják két harmad részét. Felső részén nincsen fa, e helyett csak kuszó fenyő található teteje pedig a Lichen Izlandicum mohával van borítva. Eme szép zöltség közül toronyokhoz hasonló hamuszínű sziklák emelkednek melyek anyaga a lávához hasonlít, és vulkánikus képződményeknek látszanak lenni.

Cantemiru írja hogy Moldova havasain egy növényi vaj nem található, mely a virágok kelyheiben rakodik. A juhoknak ezen nagyon kedvelt takarmánya a legszebb nyájukat vonza e havasokra de folytonosan használva ártalmas, és épen azért a pásztorok nem igen hagyják juhaikat sok ideig egy helyen. Vegytani elemzésből kitűnt, hogy azon vaj nem egyéb mint a harmatban feloszlott némely különös növény „Pulvis spermaticus-a“

A románoknál Pionu sokkalta híresebb a történelemre és a nép hagyományokra való tekintetben. A nép hagyomány ugyanis azt tartja

hogy ezen havas örvényeiben pusztult el Dokia vagy Dákia Decébál leánya, midőn hazájának leigázása és atya halála után a rómaiak előt menekülendő, itt töltötte volna idejét nyáját legeltetve. Ezen monda szerint Dákia az iránta szerelemre gyuladt Traján által minden lépten nyomon kövöve, egész nyájával együtt kövé vált azon pillanatban, midőn a győző császár már már elrablandó vala.⁴

Azután ecsetelvén Pionu havas helyrajzát, Asachi ekként folytatja:

„Szép tiszta és felhőtlen napon a kilátás minden gyönyörű szép és minden leírás feletti. Erdély felé számtalan kék és ködös hegycsucs látható, egy háborgó tenger képét uszkáló hullámokkal tüntetvén előükbe. A havas lábánál kelet felől látható a Bisztricza kigyózása, sötét ős erdők között, melynek partjain elszórtan falvak és monostorok fekszenek.

Nem kísértjük meg azon nehéz feladatot, hogy a lap feljöttét és leáldozását leirjuk. A legmesteribb ecset is gyenge volna eme nagyszerű jelenet találó rajzolására, mely a mindenség főséges öszhangzatát és a teremtő mindenhatóságát tartja szemeink elé stb.⁵

Eunek bírálatában ugy nyilatkozik Cogalniceanu, hogy benne minden jó s szép, a tárgy, az eszmék, a nyelvezet, és bátran állítja, hogy azon évbeli román irodalmi legszebb termékeknek egyike.¹⁾

Előadván és kiemelvén ekkép, bár kissé futólag, Aschi irodalmi munkásságát s munkáinak némely speciménjét,²⁾ a következőkben áttérünk Asahinak tanférfiui működésére,

1) d. „Daci'a literaria“ 213 l.

2) Asachi működése mindinkább méltattatik a mai nemzedék által; bizonyíték arra, hogy Piétra mezővárosban (Moldova) ez évben egy tudományos közlány látott napvilágot „Asachi“ czimmal, mely a többi között Asachi műveivel is foglalkozik.

Asachinak a közoktatás terén való működésének méltótlása.

Az iskola a románoknál is, még talán nagyobb mértékben, mint más népeknél szoros kapcsolatban volt a múlt időkben az egyházzal és van mai napig is. A monostorok és egyházak hivatást volt tanítani és nevelni a népet, még pedig mint nemzeti egyház, többé kevésbé öntudatosan szabott nemzeti irányban. Nagyon természetes dolog tehát hogy midőn az egyház haladásában gátoltatott, szenvedett akkor az iskola is és vélők együtt az egész nemzet.

Talán semmi sem oly keserves egy népre nézve a nap alatt, mint ha édes anyanyelve, nemzeti nyelve veszélyeztetik s elnyomatik. A románok felett, fájdalom! sok ily végzetszerű vihar vonult át. Ismerkedjünk meg nagyjában ezekkel is.

1.) A román egyház és iskola a szláv nyelv igája alatt és ettől való megszabadulása.

A középkorban a szlávokkal való szomszédság és társulás következtében a román egyházba és innét az iskolába is a szlávnyelv kezd behatolni s betűivel együtt azokban meghonosulni, a románnak kizárásával.

Most már nem kis zavar ált be s keletkezik tovább fejlődésében a román nyelvnek, mely az azt beszélő néppel együtt, a X évszázban, mint a régi népies latinból már teljesen kifejlett, különvált, nagykoru, mint román nyelv és a nép kezd a történelem színpadán fellépni. S nagy csoda, hogy a szláv nyelv hét százados uralma alatt a románoknak nemzeti halála is be nem következett!

Ugyanis behozatván a szláv nyelv az egyházba s az iskolába, innét az lassanként tovább és tovább harapodzott s tért foglalt a közéletben s legkivált a felsőbb körökben. Csak a nép beszélt románul, csak ő ápolta ezen édes nyelvet; ősei mint valami élő és lelkesítő bálványoknak hódoltak. Csak ő őrizte ezen egyedüli kincset, mely elidegeníthetlen és másokkal nem közös örökség gyanánt maradt s a mely, mint egy kiváló román író mondja, mint egy vörös fonál egyedül képes ezen ő s népet történelme sötét labirinthjában elvezetni.¹⁾

A szláv nyelv uralkodik a román egyházban iskolában és a felsőbb közéletben a XVII század közepéig; a cyrill betűk kiküszöbölésére nézve pedig csak a XVIII század végén az első román nyelv-tan megjelentével tétetnek komolyabb indítványok és kísérletek. Nem csoda, hogy ily hosszú idő lefolyása alatt annyi korom ragadt a nyelv képére és annyira lett késleltetve tudományos művelődésében.

Azonban az 1642-ben Lupu V. uralkodása alatt Jásyban tartott zsinat kimondja a szlávnyelvnek, úgy az egyház, mint a polgári közgazgatás teréről való leszorítását, és minden román laktartományban a román nyelvnek természetes jogaiba való visszahelyezését. Erdélyben pedig és Magyarországon a protestáns, különösen a belvét hitvallás elterjedvén tagadhtlan történelmi tény, hogy ezen hitfelekezet már a XVI s még inkább a XVII században ismételt proselytismus-i kísérleteket tett a románokkal. Végül az erdélyi, akkor legtöbbször kalvinista fejedelmek látván, hogy a románokat semmi módon sem képesek ősi gör. kel. vallásuktól eltántorítani, azon hiszemre és meggyőződésre jutottak, hogy csak azért nem hagyják el vallásukat, hogy egyházi szláv nyelven írt könyveiket és végzett szertartásaikat nem értik. Megrendelte tehát, névleg II. Rákocz György a gyulafehérvári rom. metropolitának, hogy jövőre az egyházi szertartásokat csakis román nyelven végezze és végeztesse.²⁾ a románok részére még egy Kálvinista dogmákkal satúrált kátét is³⁾ nyomtatván több kiadásban.

1) I. C i p a r i u, principia de limba si scriptura rom. (rom.-nyelvi és írási elvek,) 256. l.

2) Quod sacro sanctum dei verbum juxta sacr. bibliorum codices tam dominicis, quam aliis diebus festivis, tam in ecclesiis, tam ad funera, tam vero alibi ubicunque locorum desiderabitur, vernacula sua lingua praedicabitur, quae per quosvis alios quoque pastores curabit ac faciet. Confirmationales neo-electo Archieppo Valachorum Transilvaniae Sim. Stefano 1643. die 10 Octobris a principe Travaniae Georgio Rákoczi datae.

3) 1840-ik évben mint történelmi és nyelv okmány újból nyomtatott Budaörsben.

Emez a románok fejlődési és műveltségi történetében igen nevezetes és nagy bőderejű tény következtében a román nemzet az egyházban és közéletbe ismét saját nyelvét kezdte használni, s tanintézetekben többé kevésbé nemzeti irányú oktatást kezdett nyerni. Természetesen ez nem maradt befolyás nélkül a román irodalomra, mely a XVII század második felében igen örvendős lendületet nyer.

2) A román egyház és iskola a görög nyelv igája alatt és ettől való megmenekvése.

Ezen időszak azonban sajnos nem sokáig tartott! Új és nehéz megpróbáltatások vártak még a román népre.

Ugyanis Erdélynek a habsburg-lotaringai uralkodó ház alá jutásával a románok politikai okokból egyesítendők valának a római kath. egyházzal. Ekként az erdélyi és magyarországi románok közt vallási viták, meghasonlások és zűrzavarok keletkeznek, s 1700-on kezdve a Kárpátokon inneni románság egyesültekre és nemegyesültekre oszlik. A Kárpátokon túliaknál 1710 után a jövevény fanáriota görögök ragadják magukhoz a két fejedelemség kormányát, mi által a román egyház és iskola is idegenek járma alá kerül újlag. Az előzőtt slavismusnak még jóformán meg sem hűlt helyét a graecismus foglalja el.

Nem tartozik föladatunkhoz részletesebben ecsetelni, miként lettek a fanáriota uralkodás korszakában a román fejedelemségek trónjai a török nagyvezér által áruba bocsátva s mintegy haszonbérbe adva a többet ígérőnek; miként zsarolták és pusztították az ily idegen fejedelmek legtöbbszei mind magok, mind a magukkal hozott görög meghittek és hérenczekéhes sáskaserege által, a természettől máskülönbön áldott két országcskát s több effélét.

Elég az hozzá, hogy nem egy a fanáriota fejedelmek és görög tanácsosaik körül az ország nyelvét nem beszélte s nem is tartotta érdemesnek megtanulni. Ennek következménye volt, hogy a fejedelmi udvarok nyelve, s ezek után kevés idő múlva a legfőbb felsőbb bojár körökei is a görög lett. Következett, további folytatásként az okok és okozatok láncolatában, hogy a régiebb jobb időkben felállított román nemzeti iskolák majdnem egészen megszűntek és görög tanintézetek által helyettesítették. Sőt a magasabb rangú családokban is a tanítás és nevelés görög tanitokra, többnyire a zárda életet megúnt szerzetesekre volt bízva.

Mindezekből önként következett, hogy a kormány és hatóságoknál is majdnem kizárólagosan a görög nyelv használtatott. el annyira, hogy végre az agyonsanyargatott népből való ember is bajaiban kérte folyamodványának íróját, hogy csinálja azt „valamivel görögösebben“ remélve, hogy görög nyelvet használó tisztviselőségeknél görög nyelvű kérvényekkel inkább fog holdogulni s ügyén segíthetni. A dolog annyira jutott legvégül, hogy némely bojár és közeposztálybéli épen affecátlta a román nyelv nem tudását.

Valóban ép oly csaknem megfejthetetlen, mint siralmas állapot, melyre Moldovát és Havasalföldet juttatta volt, viszonylag nem hosszú időben a fanáriota uralkodás!

Ezen uralmat s névleg az idejében létezett moldo-romániai görög tanintézeteket, melyek közül a bukaresti, jászvásári stb. mintegy satyraként „academia“ nevet viselt, az egykoru idegen és belföldi írók egyhangulag itélik el. Hagyjunk beszélni csak egy pár ideget

Első sorban egy görög, Zallony az, ki reájok vonatkozólag mondja: „Moldova és Havasalföldön történetének lapjai, ha egészen részrehajlatlan és független kéz által lesznek majd megírva, ezen új zsarnokok önkényes tetteivel tesznek teli. E szererencsétlen tartományok lakói borzadni fognak még csak a fanár és fanáriót név hallatára is.“¹⁾

Raicevich 1788-ban írja hogy „iskoláikban a görög nyelvtan és Aristoteles logikája adatott elő. Ezen görög tanítók leghiresebbje birt aunyi képességgel, hogy Gasi nyelvtanának negyedik részéhez egy 4-rét kötet commentárt írt. Ott szó van a csillagászatról, melyet az író soha sem tanult, és Amerika fölfedezéséről; benne agyon tárgyaltanak a francia deisták, és minden modern író, kiket szerző sohasem olvasott, tudatlannak bélyegeztetik. Tény az teszi hozzá Raicevich, hogy ezen görög doctorok általánosságban nagyon ignoránsok valának s egész életökben nem foglalkoztak egyébbel, mint nyelvtani kicsinységekkel a tudomány minden mázza és minden izlés nélkül.“²⁾

Nem különben Wolf tanusítja, hogy „módszerök pedans volt és charlataneriájok nagyon drágán fizettetett.“³⁾ Sulzer pedig, Neofit slata-

1) L. Essai sur les fanariotes par M a r c. P h i l i p p e Z a l l o n y, Marseille 1824, 249 l. Balcescu-nál: Romanii si fanariotii; Foi'a p. m. a, si lit. 1845 372 l.

2) Raicevich: Osservazioni intornola Valachia e Moldavia, Napoli 1787 248 l., P. Ilarianu-nál Sincai élete. 6 l.

3) W o l f. Beiträge zu einer statist.-historischen Beschreibung der Moldua, Hermannstadt 1805, I, 176-177 u. o.

rü szerzetesnek négy 4-rét kötetnyi görög nyelvtanáról beszélve, így kiált fel: Egy négy 4-rét kötetes nyelvtan! Most értem én, miért tanulják a görögök és románok azt a nyelvet 20 évig. De mit mondjunk az iskolák- és tanítókról, kik ily módszerrel nem tudtak egyetlen költőt vagy szónokot, annál kevésbbé tudóst nevelni.“¹⁾)

De ezen görög tanárok másrészt vakbuzgó hellén nationálisták voltak. Ők a hagyomány és az egy koruak vallomásai szerint többek közt olyasmiket tanítottak, hogy mindennek forrása és anyja a görög nyelv és tanulmány; hogy a természetnek, ha beszélne valamikor, görögül kellene megszólalnia; hogy Zeus, ha valaha megjelenne az emberek közt, ezekkel csakis görögül beszélne s többilyent.

Természetes dolog, hogy ilyenek által a mily mérvben emelkedett a görög nyelv becse s a görög nemzeti öntudat a tanulók szívében és lelkében, ép oly mértékben nézték le a román nyelvet nem csak a görög nemzetiségű hallgatók, de magok a románok is, úgy hogy sokan közülök, kik görögül tanultak utóbb szégyenltek románoknak tartani és vallani magokat.

A nemzeti nyelv lealázásával még a nevek és veze'éknevek elváltoztatása és legalább görög végzettel való ellátása is napirenden volt. Már majd nem végkép kialudtnak látszék a moldo-románokban a haza és nemzeti szeretet szent tüze.

Igy állván a dolog nevelés és iskolázás tekintetében a fanárioták idejében még szerencséjük volt a románoknak egy némely buzgó főpappal kivált kis-Romániából, kik lefordították és terjesztették az egyház szertartási könyveket, hogy a néptömeg legalább az isten házában hallhassa ősi nyelvét. Szerencséjük volt a mult század végén felszínre jutott nagyszerű eszmék és szellemi mozgalmakkal, melyeknek behatása alatt a románok között is több isteni-gondviselészerű férfiú támadt, kik hivatta érezték magokat és voltak is, ezen nyomorult állapotból kiemelni és vezetni a románokat, megmutatván nékik az utat, melyen bizton haladhatnak, a tudomány és műveltség útját.

Ilyen volt Havasalföldre nézve első sorban a széles tudományú és halhatatlan emlékű Lazaru György, ki elhagyván szülő hazáját, Erdélyt, Bucurestbe ment, mint valódi román nemzeti missionarius, hogy

1) Sulzer: Geschichte des transalp. Daciens, Wien 1782, III. K. 7-11 l. u. o.

fel ébressze és regenerálja, hogy fölrázza őket azon halálos tétlenségből és elfasultságból, melybe jutottak volt. „Mint Raľu-Negru karddal ő átkelt a Kárpátokon könyvvel kezében megmondandó az ottani románoknak, hogy ők románok, nem görögök“ jegyzi meg találóan egy román író.¹⁾ Ősztönzéseinek és fáradozásainak sikerült 1818-ban Balaceanu bojár közvetítésével s pártolásával, Sz. Száva románjai nemzeti iskolát állítani fel, hová ő tanárrá nevezette ki.

Itt kezdi meg Lazaru annyi idő óta legelőször román nyelven, előadásait. Itt teremtett ő Havasalföldön mindenkit megelőzve, iskolai előadási nyelvet és felélesztette annak szeretetét és művelését.

Ez történik Havasalföldön; de hát Moldovában?

3) A moldovai román iskolák szervezése Asachi által.

Moldovában az idő szelleme hasonló kép szült a mult század végén egy metropolitát mint Stamate, ki tiltakozott a görög tanítóknek szellemet lenyűgöző tanódszere ellen és a latin nyelv mint tantárgy behozatalát sürgette az iskolákba, mint a „moldovai“ (román) nyelv kiművelésére és szépitésére szükséges nyelvét. Példája, századunk első éveiben, ősztönzi utódját Benjaminint „Socola seminarium“ létesítésére; de kedvezőtlenek lévén a körülmények, az örvendetesen megindult tanintézet nem sokára majd nem egészen hanyatlík.

Ámde már most Moldovának is megvan születve az ő Lázárja, és ez Asachi György. Kedvencz-eszméje, még tanuló korától fogva, a hazai iskolák szervezése a kor igényeinek megfelelőleg és azokban román nemzeti nyelven való oktatás volt. Az iskola volt Asachinak valódi élet feladata, melyet ő, égő vágygyal és folyton növekedő tevékenységgel meg is oldani törekedett egész halálaig.

Ő mint fennebb láttuk, mindjárt Romából való vizatérte után 1813-ban sürget és közvetít egy a görög iskola mellett felállítandó román tannyelvű mérnöki és építészeti iskola érdekében keresztül is vitte a dolgot, s ő tanárrá neveztetett ki az elméleti mennyiségtanból a mértanra és építészetre való alkalmazással, melyeket ő tán legelső kísért meg román nyelven előadni algebrai és mértani tankönyveket szerkeszt. Nemsokára Asachi igen szép előhaladást bir felmutatni, mi nem

¹⁾ Alesand. Papiu Ilarianu Viéti'a, scrier si id. lui Sincai.

is tehetett másképp egy nyelven, melyet tanítványai mindnyájan ismer-tek úgy, hogy 1819-ben a nyilvános vizsgálatok alkalmával közeli-merésű és helyeslést érdemelt ki magának.

Csak most kezdődik igazán a moldovai románok általánosabb tu-dományos műveltségi korszaka. Fő indítója és tényezője ezen kezdetnek, mint mondók, az ifju, de villagos éles elméi és szép képzettségű lel-kes Asachi volt.

Az általa felmutatott eredmény újból felélesztette az akkori moldovai jeles metropolita Benjámint bátorságát ki maga mellé vevén az ország iskolái tanfelügyelőjéül Sturdza Mihályt a későbbi fejedelmet leginkább Asachi ösztönzésére és közreműködésével a Socola seminá-rium részére a régiből egészen elűtő új szervezési javaslatot készített. Főpontjai emezek: a) a román nyelvűtan mellett tanitassék a latin nyelv-tan is, melynek ismerete nélkül a román nyelv nehezen szabályozható és fejleszthető-célszerűen; b) tanitassék a latin szónoklat és költészet, mint oly tudományok, melyekben a legszebb és legeredetibb eszmék találha-tók; c) a bölcsészettan, mint az ész és elmét fölvilágosító tudomány; d) az összehasonlító nyelvészet, különösen a román és latin nyelvek összeve-tése s összehasonlítása végett.¹⁾ Az akkori idők szerint eléggől fogalmazott és fogalmazott terv.

Ezen cél elérésére és a terv létesítésére, 1820 nyarán Asachi az akkori moldovai fejedelemtől Erdély kormányzójához Bánffy György grófhoz intézett ajánló levelekkel ellátva Erdélybe jött, hogy innét né-hány tanult férfit vihessen; kik képesek volnának a fennebb elősorolt s más tudományok tanáraivá lenni. Engedélyt nyervén erre Bánffytól Kolozsvárról Balázsfalvának tart. Ott meg is egyezett három kitűnő fiatal emberrel, Costea-t a szónoklat és költészet, Mánfi-t a la-tin nyelv és Fabianu-t egyébb szakmára szemelvén ki; Brassó felé visszatértében pedig a hírneves Dr. Popu Vazult is megnyerte, kinék a seminárium igazgatóságát ajánlá fel.

Ezek 1820 november hó 1-én elfoglalván mindegyik a maga állását, részint buzgalomuk, részint tanítványaik éles elméje következté-ben szemlátomást előhaladást tesznek. De kitörvén az 1821-ik forradalom ezen év márcziusában, fiatal buzgalmas tanárok tanszékeiket odahagyni kénytelenek s visszatérni hazájokba, Fabianu-n kívül.

1) L. Fői'a ptru m. a. 1840-ből 254 l. la viet'ia lui Fabianu

A zürzavarok csillapulta után nemzeti fejedelmei lévén most már Moldvának, kiknek szíven feküdt a hazai iskolák és közoktatás sorsa, Asachi némely jószágra vonatkozó pert indított a görög szerzetesek ellen, kik t. i. azon, még Lupu Vazul fejedelem (1634-54) és mások által a moldovai román tanintézetek javadalmozására adományozott jószágok jövedelmeit a fanárioták alatt maguk kezdték volt huzni. E jószágokat Asachinak, több évi küzdés után, sikerült is a nemzeti iskolák részére megnyerni.

Ugyanakkor azon monostorok pénztárainak nagy része elkoboztatván, 1828-ban január 1 én több elemi iskola és egy gymnasium nyitattott meg, természetesen most már román tannyelvel. Azon alkalommal nemzeti s hazafiúi buzgalmától ihletve, egy igen szépszonettelir.

Ezentúl meglevén már törve a jég, a „regulamentulu organice“ értelmében is, melynek szerkesztésének Asachi az iskolák szervezésére vonatkozólag mint főtenyező szerepelt, több iskola állított fel különböző vidékeken és városokban, mint: Pétra, Bakáu és másokban. De különösen említésre méltó, hogy a fővárosban Jásyban a „Vasiliéna“ iskola mellett mint az 1828-ban megnyitott gymnasium Lupu Vazul tiszteletére elneveztetett, 1833-ban Sturdza Mihály fejedelem alatt a „Mihály-Academia“ alapították, három karral: hittani, jogi és bölcsészettel. Hogy pedig az ifjúságnak egy gyakorlatibb pálya is nyitassék, szerveztetnek még és az academia alá rendeltetnek: a) a polgári mérnöki iskola, b) a festészeti iskola, c) a leány iskola, melyben elemi ismeretek és kézimunkák tanítottak, d) a művészetek, iparok és mesterségek intézete.)

A moldovai iskola-ügyek előadója és mind ezen szép kezdeményezések indító és mozgató szelleme, ismételjük, Asachi vala.

Ezen módon a tanügy Moldovában a 1830-40-es években állott: 1) elemi iskolákból a fővárosban, a városokban és vidékeken; 2) Jassyban nyilvános és magán collegiumok vagy gymnasiumokból; melyeknek rendre más nevezetesebb városokban is alapítottak, többé kevésbé teljes számu osztályokkal; 3) a három karu academiából a mondott alárendelt iskolákkal. Mindezek kellőleg tisztességesen fölvalának szerelve és elvalának látva mennyiségtani, természettudományi,

1) Megnyitott 1840 július 1-én (lásd az évbeli Foi'a p. m. a. si l. 380 l.) mely tünnepélyes alkalommal Asachi közoktatás ügyi referens felolvasta, a pergamenre román és latin nyelven irt, alapító oklevelet.

vegytani és gazdasági tanszerek és eszközökkel vagyis muzeumokkal és a mellett egy nyilvános könyvtárral.¹⁾

E szervezés igen jó, sőt mondhatni fényes²⁾ sikert eredményezett, úgy hogy századunk V-dik évtizedében a moldovai iskolák tanárai és tanítói többnyire a jassyi magasabb iskolákból kerültek ki. Fájdalom, ezek 1847 felé kezdenek hanyatlani. A reactiunarius bojárok, orosz és más idegen bofolyás által vezéreltetve, nem nézték jószemmel a műveltségnek a nép alantabb rétegeibe is való terjedését. Ennélfogva oda hatottak, hogy az előbbi ahokképest szabadelvű szervezet oly irányban reformáltatott, hogy a felvilágosodás és műveltség terjedése, szörnyű magas tandíjak s több effélék által, a mennyire lehet megszorítottassék s csak a bojárok vagyonosabbak fiainak legyen tárt ajtójuk azokhoz.

Ezen vergődések közepett jelennek meg az 1848—49 viharos évek, gyökeresen átalakítván a dolgok állását a román fejedelemségekben is.

A vihar multával az iskolák visszaállítatnak ismét a mély tudomány és buzgó Asachi vezetése alatt; 1851-től pedig nem kevésbé tudományos utódja, Laurianu Tr. A. alatt, ki a moldovai kormány megbizásából beutazta Európát azon czéllal, hogy az előrehaladtabb népek iskoláinak szervezetét tanulmányozza. Ekként a hazafias és felejtethetlen Ghica Gergely fejedelem alatt a moldovai iskolák mintaszerűekké lesznek, más nyugat-európai államok iskoláinak rendszere szerint szerveztetvén.

Végre vessük egy rövid pillantást Asachi némely paedagogiai elvére, mire nézve szükséges mindennek előtt közoktatási és népnevelési általánosabb irányzatát ismernünk.

Különböző munkáinak és Moldova iskolái szervezetét illető hivatalos iratainak olvasásából — mert Asachi valami szorosán vett paedagogiai rendszert nem irt — meggyőződünk arról, hogy az ő czélja leginkább, mondhatni per excellentiam gyakorlati volt.

Ő eliszonyodott a fanáriota iskolákban észlelt iránytól és használt módszertől, egy irány melynek tárgyai csak üres speculatiók voltak, s egy módszer, mely a tanítványok elméjének megtompításában nem felvilágosításában mutatta fanyar gyümölcseit. De mindkettő,

1) A könyvtár megnyilt 1841 május 1-én; l. bővebben szervezését a „Foi'a p. m. a.”-ban 1840, 411—414 l.

2) Lásd: Daci'a liter. 1840-ből 222 l.

3) L.: Gazet'a Transilvanei 1855-ből 44 és 45 sz. valamint Foi'a p. m. azon éből 131—153 l. és az újabb iskola szerv. 157 l.

irány és módszer, azon többé kevésbé kirivó tendenciát árulta el, hogy a román tanuló ifjúság keblében a nemzeti érzületet elfojtani a végcél és törekvés.

Ezen iskoláknak gyakorlati hasznáról tehát főleg a románokra nézve, szó sem lehetett, inkább a haszon ellenkezőjéről, a kárról; kivált, ha szemügyre vesszük, hogy, a mint láttuk, a tantárgyak köre egészen meddő és hiányos volt. Azért Asachi azokba a kor követelményeinek és hazája szükségleteinek megfelelő észszerűbb nevelési és oktatási rendszert törekszik behozni, fokenként emelve a tanfolyamokat és gyarapítva szintén fokenként az előadandó tárgyakat, melyeket a legszükségesebbek közül választ ki.

Mindezekre nézve különböző hivatalos tanügyi előterjesztéseiből, de különösen részletes jelentéséből Moldova 1839/40-iki közoktatási állapotáról meggyőződhetünk némely paedagogiai solid, ész- és természeteszerű elveiről, melyeket e tekintetben vallott és melyekre ő mint közoktatási referens minden lépteiben s tetteiben folyton támaszkodott.

Élte egyik főfeladatául a nemzeti művelődés előmozdítását tekintetvén, ő inkább, mint bárki más, átvolt hatva Herder éme szavaitól: „Ki inkább szereti az idegen nyelvet, mint anyjának édes hangzatait, egy olyan nem érdemes az ember névre.“

Ehez képest tan reformjainak és módszerének sark törvényévé teszi, hogy „a gyermekek oktatása anya nyelvökön kezdődjék, mint olyanon, mely a szükséges tudományok elsajátítására legalkalmasabb.“ De tovább kimondja azt is, hogy „az ó és új nyelvek tanítása, melyek oly gazdagok és classicus írókkal s művekkel birnak, nyelvünk idomulására és szépítésére segédeszköznek tekintendő.“

Máshelytt meg egy nagy erkölcsi elvre akadunk, midőn Asachi mondja: „Mind a mellett az ész kiművelésére fordított gondoskodásunk hiában való fáradság volna a szív kiművelése nélkül. Valóban a százados tapasztalat és a mindennapi példák bizonyítják, — mond ő tovább — hogy habár az észtehetség a gondolkodás eszközlője is, mindazonáltal az erényes tettek a szívből sugároznak. Ezen igazság alapján művelje ki az ifjúság elméjét és ékesítje fel szívet a szent valás tanaival és az erkölcs maximáival, hogy így keble a törvények iránti engedelmisséggel, a szülők iránti tisztelettel és a haza s uralkodó iránti szeretettel teljék.“¹⁾

1) Lásd: Foi'a p. m. 1841-ből 149. l.

Íme néhány neveléstani vezérlő elve, melyeket soha nem tévesztett el szem elől és nem hanyagolt azon évek hosszú során át, mi alatt mint Moldova közoktatási ügyének referense oly áldásosan működött.

Méltán tekinthető azért ezen ritka phaenomen, Asachi György, a moldovai közoktatás és iskolák szellemi újjáteremtőjének megalapítójának. És ha igaz az, hogy az iskolák állapotától, a nép oktatása fokától és a tudományok, művészetek s általában a műveltség terjedésétől függ legnagyobb részt egy nemzet öntudatának fölébredése s erősödése valamint szellemi és anyagi emelkedése s virágzása: úgy Asachiról méltán mondhatni, hogy ő, ha nem is a legnagyobb, de minden esetre egyike a legnagyobb nemzeti reformátorok és regenerátoroknak a moldovai románokra nézve.

VI.

Asachi nyelve és irálya; béfejezés.

Szóljunk valamit Asachiról mint nyelvészről is, vagyis inkább a román nyelvnek mikénti kezelőjéről, számba véve röviden iratainak nyelvét és irályát, noha az előbbieken is érintettünk ebből már egyet-mást.

Ő nem irt egy tulajdonképi nyelvtani munkát vagy értekezést is. De számos és különböző tartalmu munkái és ezek — habár az idegen elemektől sokban tisztított és újított, mégis édes, hangzatos és romános — nyelve által nagy hatással volt az irány megjelölésére, melyet a román nyelv művelődésében vett a mult század végén és a jelennek első felében.

Mint egyike a legkiválóbb férfiaknak, kik regenerálták a román irodalmat és culturát a moldovai részekben, ő tisztítja és újítja a román nyelvet is. Ez természetes dolog és menet, melyet bármely nyelv és nemzetnél megtalálunk akkor, midőn az magasabb műveltségre kezd emelkedni. A nyelv életének ilyen korszakában kivágják a multban annak organismusán ejtett sebeket és kitisztítják, az egészségtelen kihajtásokat s kinövéseket eltávolítják, helyökbe pedig életképes venyigéket oltanak, akár magából a nyelv testéből akár kölcsönözötteket.

Igy tettek a gyakran említett ujjászületési korszakban a román írók is, majd mindnyájan. Így Asachi is. De ő ebben a tekintetben is számos egykoru társainak példányképe marad.

Mély tudománya és terjedt nyelvismeretei, különösen pedig a testvér olasz és franczia, de mindinkább a latin nyelv ismerete nagyban segítette őt az igazi úton megmaradhatni. Ő tisztít és újít, de mérséklettel és tapintattal, kölcsönözvén többnyire a latinból, mint a mely a román nyelvhez legközelebb áll; a kölcsönözötteket pedig igyekszik a nyelv szervezetéhez és a régi alakokhoz alkalmazni, lehetőségig román szabást adván nékik.

Ebből foly, hogy noha közönségesen tudományos színezetű nyelven ír, mégis az ő nyelvét természetesnek és folyékonynak találjuk és

örömmel élvezzük. Ily módon sok, ma már végkép elfogadott új szóval gazdagítá a román nyelvet; kimutatni igyekezett azonfölül a román nyelv képességét önmagából származtatni új szokat és összetenni felújított magyszámu elavúlt, a használatból kiment jó régi szót.

Különösen az utóbb említett tekintetből egy cikke, melyet a „Conversatioi lexikon“ bevezetéseül irt, méltó az itteni felemlítésre, úgy érdekes megjegyzéseieért, valamint azért is, mert belőle világosan kitűnnek nyelvészeti elvei. A cikk így kezdődik :

„Senki sem állithatja, hogy a román nyelv, úgy mint azt az 1830-ik év találta, képes volna szabatosan kifejezni a tudományok és művészetek különböző ágainak eszméit; mivel a civilizációnak Európában való elterjedésekor, a körülmények ezen nyelvet még alapítási korszakának statusquo-jában tartották és létele csak a nép száján, régi okmányokban és templomi iratokban tartatott fenn. Ma azonban, midőn üdvös intézmények kedveznek a románoknak, midőn az állam ügyei, tudományok és politika ezen nyelven tárgyalatnak, annyi szóval kezd gazdagodni, hogy minden újítás ellenzői mondják: >ha ma egy ős román visszatérve sírjából, nem értené meg nyelvünket<; mintha bizony arra nézve, a mit teszünk, alá kellene vetnünk magunkat a régiek fóruma előtt vizsgálatnak. Az eszközölt javítások a jelen koruaknak és a jövőendő bélieknek hivatvák használni. Épen azért kötelességünk és szükség nyelvünket minden módon gazdagítani, behozva az irodalomba a román nép száján fentartott classicus szavakat, fölüjítva a régi könyvek és okmányokban fölfedezettteket, és fölvéve a románoknak az eszmék tisztázására szükségesekeket. Ki az, ki nem becsül meg büszkén egy talált kincset, melyről tudja, hogy ősei használták?“¹⁾

A felhozotakból kitűnik, hogy Asachi nézetei a román nyelvészet tekintetében tökéletesen egyeznek azon iránnyal, mely a román nyelv s irodalomművelődése legeslegelső kezdeteitől fogva uralkodó volt és mérvadó a legújabb időkig, s mely iránynak mainapság fő és hirneves képviselője Cipariu. Igen nyomos ez egy épen a moldovai részekben pár év előtt felszínre került románnyelvészeti ellenirány tekintetéből.

De vessünk véget értékezésünknek.

Asachi, mint láttuk, fölölel látszólag legkülönbözőbb tárgyakat mint: történelmet, erkölcs- és bölcsészettant, társadalmi kérdéseket,

1) L. „Daci'a literaria“ 1840-ből 79 és 80 l.

tanítást és nevelést, köz- és egyéni szabadságot; stb. és mindenütt mutatja s fenhaugon hirdeti— szellemének felvilágosultságával és buzgalomával, mely lelkesíté, mindig szavának édességét párosítva — a természet csodálatra méltó összhangját.

Azonban az alaptétel, melyhez minden egyebet viszonyít, melytől nem válik meg egész életén keresztül, az — a nemzeti érzellet és öntudat felébredése, szeretett nemzetének hazájának emelése a tudományok minden ágában és minden terén.

Asachi szerencsés is volt, mint ritka halandó, úgy nemes vala mint hősi igyekezetének gyümölcseit megérni. „Szemeivel látta álmát,“ a miut magát igen szépen fejezi ki Alecsandri. Látta a román irodalom első felvirágzási korszakát a 40—50-es években; látta a román fejedelemségek alkotmányos szervezkedését és egyesülését, stb. Látta; és látván, boldogító öntudattal mondhatta: „Quorum ego pars magna fui!“

Azért a hálás utókor nem késik tiszteletének és örökös elismerésének tanujelét adni ily honfi irányában. Neve a nemzeti történelem arany lapjaira lesz írva. De a nemzet nem elégszik meg ennyivel: Asachi emlékszobra Jassy egyik legfőbb piaczat fogja diszíteni, hogy emberi, hazafiai és nemzeti erényei úgy szólva minden pillanatban felújítassanak és követésre indítsák az unokákat, s az unokák dédunokáit a legköszöbb nemzedékekig.¹⁾

Asachi személye és működése mint irodalmár és tanférfiu felett a fentebbiekben előadott elmélkedések felmentenek még egyéb hozzáadástól. Az ő neve ugyis annyira tisztelt a románok előtt és érdemei oly nevezetesek, hogy részünkről minden lehető dicsbeszéd elégtelen lenne az irántai tartozást eléggé kifejezni.

Valóban minő dicséretekkel halmozhatnók el még „irodalmáraink dékánját“ mint Eliade jellemzi őt 1845 táján;²⁾ „a m o l-

1) Épen most, midőn ezen dolgozatunkat írjuk, olvassuk a bukuresti „Romanulu“ című hirlapban 1882 márczius 16-ikáról, hogy egy bizottság létesült egy a nagy román irodalmár és tanférfiu Asachi számára létesítendő emlékoszlop érdekében. Ime a végrehajtó személyek is: elnök, Ő Sz. Moldova és Sucéva érseke; alelnökök: Urechia A. V. vallás és közokt. ügyiminiszter, a koszorus költő Alexandri V., Jonescu N. és Culiianu N. rectora a jassy-i egyetemenél, azután egy pénztárnok es 4 titkár.

2) Foi'a pentru minte etc. 238—239. l.

dovai iskolák ezen regeneratorát“ mint Boliacu C. nevezi¹⁾; a moldovai részekben a román irodalom és tudományos műveltség megalapítóját“ mint mi mondhatjuk és mondjuk?

Valóban a hangya szorgalmu munkálkodás ezen példányképe, fényes tálentumától segítettve, megtörte a szóban forgó tárgyra vonatkozólag fennállott régi idegen szellemi kapcsolatokat, más jól tevő újakat állítván fel; épen mint egy hatalmas vegytani agens, természeti alanyokkal hozva érintkezésbe, megsemmisíti a régi rokonságot, mely ugyan azon alany részeit egyesíté, és új rendbe helyezi. Miért is Cogalniceanu, lelkiismeretének szózatára hallgatva, mondja, hogy „a románoknak elismerőknek kell lenniök Asachi irányában a művészeteknek adott lökésért, melyek napról-napra tagítják látkörüket hazánkban (Moldovában); és más helyt: „Asachi azon férfiú, ki nehéz időkben küzdött nemzetének felvilágosodásaért és ki Moldova irodalmáért többet tett egyedül, mint az összes Moldovaiak együtt véve.“²⁾

Mi pedig ohajtanók, hogy a román nép minden fia tanulja meg és kövesse Asachi szép imádságát, mely dióhéjban magában foglalja az ő általa magának mint embernek és mint hazafinak czélul tűzött élet feladatát:

„De acea ajuta, Dómne, se lucrezu acelu ogoru,
Unde'n locu de spini se crésca fruptulu celu mantuitoru,
Cá in diu'a depre urma, carea mi s'a insemnatu
Se potu dice, ca'n viétia unu graunte am semenatu!“³⁾

1) Foi'a pentru m. etc. 1855-ből 201 l.

2) Lásd: „Daci'a liter“ 229 l. és 203 l.

3) „Azért segíts meg, Isten, meg művelni ezen szántóföldet,
Hol tövisek helyett üdvös gyümölcs nőjön,
Hogy az utolsó napon, mely nekem jelöltetett,
Elmondhassam, hogy az életben egy magot vetettem ell“

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

I.	Lap.
Rövid áttekintés a román irodalom és nyelv újjászületés kor- szaka felett	5.

II.	
ASACHI ÉLETE.	12.

III.	
ASACHI MŰVEL.	18.
A) A hirlap irodalom terén	18.
B) A költészet terén	19.
C) Tör énelmi- mennyiségtan- és természettudományi munkák .	19.

IV.	
ASACHI IRODALMI MUNKÁSSÁGÁNAK MÉL- TATÁSA.	22.
a) Asachi mint journalista	23.
b) „ „ történész	26.
c) „ „ lyrai- epikai- és meseköltő	34.
d) „ „ dramaturg és színházasztató	36.
e) „ „ próza író	38.

V.	
ASACHINAK A KÖZOKTATÁS TERÉN VALÓ MŰ- KÖDÉSÉNEK MÉLTATÁSA.	41.
1) A román egyház és iskola a szláv nyelv igája alatt és ettől való megszabadulása	41.
2) A román egyház és iskola a görög nyelv igája alatt és ettől való megmenekvése	43.
3) A moldovai román iskolák szervezése Asachi által.	46.

VI. A	
ASACHI NYELVE ÉS ÁIRLYA; BEFEJEZÉS.	52.

